

A JÓSLÁS ÉS TECHNIKÁI

A jóslás

Tematika: jósláskutatás a magyar etnológiai irodalomban; a jóslás története, a jóslás tekintélyének megín-gása; jóslástechnikák; a jóslások elvi alapjai, státusai, funkciói.

Terminológia: mantika, divináció, disciplina aruspicum, haruspex, augur, nekromancia, alectryomancia, haruspicina ex tispicina, hieroszkópia, ordália, vaspróba, vízpróba, keresztpróba, evési próba, asztrológia, horoszkóp, geomancia, hidromancia (hydromancia), gastromancia, onimancia, krystallomacia, rhabdo-mancia, dactylomancia, sorsvetés, kleromancia, sortilegium, oneiromancia, arithmomancia, betűjóslás, bibliomancia, hépatoszkópia, kiromancia, frenológia, metoposzkópia, fiziognómia, szemdiagnosztika, ön-tes, axinomancia.

Bevezetés

Saul gyermekkorában apja elveszett szamarainak keresésére indult. Szolgájuk tanácsára Sámuel főpaphoz fordult tanácsért. A főpap Jahvétól egy nappal korábban azt az utasítást kapta, hogy emelje királlyá azt, aki másnap keresni fogja őt. Sámuel királlyá kente Saul-t, s a zsidó törzsek is királyukká fogadták. Kr. e. 1047–1007 között uralkodott. Egyesítet-te a tizenkét törzset, győzelmes csatákat vívott Izrael ellenségeivel, a filiszteusokkal és az ammóniakkal. Udvarába hívta Dávidot, aki zenével sokszor megvigasztalta a királyt. Am népszerűségét látva többször megpróbált szabadulni tőle. Ekkor Dávid a filiszteusok ol-dalára állt. Az újabb csata előtt Saul-t kétségek gyötrik. Hiába imádkozik, Isten nem felel kérdéseire.

Az alábbi történetet Sámuel I. könyvének 28. része mondja el.

Sámuel halála utána Saul a jövendőmondókat és a varázslókat kiirtotta. Ám a filiszteusok nagy hadát látva elbizonytalanodott, s szolgáit szétküldte a földön, hogy ha-lottidéző asszonyt keressenek. Csak nehezen került egy halottidéző Endorban. Saul ál-ruhát öltött, s éjnek idején látogatta őt meg. Az asszony vonakodott teljesíteni az idegen látogató kívánságát: – Íme, te jól tudod, hogy mit cselekedett Saul, hogy kiirtotta a föld-ről a varázslókat és jövendőmondókat; miért akarod törbe ejteni az én lelkemet, hogy megöless engem? A látogató fogadkozása hallatán, kétségbeesését látva mégis teljesíti ké-rését, megidézi a halott Sámuel-t. A párbeszédet a biblia szerint idézzük:

– Miért háborgattál, hogy felidézttél engem? – kérdezte Sámuel.

– Igen nagy szorultságban vagyok – mondta Saul –; a filiszteusok hadakoznak elle-nem, az Isten eltávozott tőlem, és nem felel már nekem sem próféták által, sem álomlátás által; azért hívtalak téged, hogy megmondj nekem, mit kell cselekednem.

– Ugyan miért kérdezel engem, ha az Úr eltávozott tőled és ellenségeddé lett. Elvette az Úr a királyságot a kezedből, és adta azt a te társadnak, Dávidnak. Mivel nem hallgattál

az Úr szavára és nem hajtottad végre a felgerjedt haragját. Az Úr Izraelt veled együtt a filiszteusok kezébe adja, s holnap a fiaiddal együtt velem leszel.

A lesújtó hír hallatán Saul a földre esett. A jövendölés másnap beteljesedett. A csatában mindhárom fia meghal, maga pedig a Gilboa hegyen a kardjába dőlt.

A fenti történetben több olyan mozzanat található, amely miatt érdemesnek tartottuk felidézni.

Királyvá válásától kezdve Saul állandó kapcsolatban áll Istennel. Istenben bízva bizakodással tekint a jövőbe. Mikor azonban Isten elfordul tőle, s a jövő – a másnapi harc kimenetele – homályba borul, a bizonytalanság elviselhetetlenné válik. Nem tud úgy indulni a küzdelembe, hogy ne tudja annak kimenetelét. S bár maga tiltotta be a jövendőmondást, úzte ki országából a jövendőmondókat a varázslókkal együtt, halottidézőhöz viteti magát, maga beszél rá a húzódozó, az idegennel szemben bizalmatlan asszonyt a törvénszegésre.

A halottidéző Endorban lakik, a Tabor hegység melletti kis faluban. Távol van a király udvarától, magányosan él. Jól tudja, hogy az országban tilos a halottidézés, ám ő kivonja magát a törvények alól. Tudja, hogy Sámuel Sault váltotta a trónon, Jahvét is tiszteli. Ugyanakkor mindenkitől független, halottidéző tudását nem adja fel. Kitar meggyőződése mellett, miszerint a halottak ismerik a jövőt. A hozzá forduló kétségbeesetteken szívesen segít. Ehhez azonban meg kell keresni és meg kell találni őt. Ez alól a király sem kivétel. Nem a jósasszonyt viteti palotájába, hanem ő megy el hozzá.

Aki ismeri a jövő titkát, az nem földi személy. Egy másik világban él, a túlvilágon. Ismeri Jahvé szándékait. Nem szívesen áll szóba élő személlyel, haragosan vonja felelősségre Saul, amiért megháborította nyugalma.

Az idő előtt feltáruló jövő súlyos, nyomasztó. Saul, bár harcedzett fejedelem, össze-roppan, amikor megtudja, hogy rövid egy nap múlva fiaival együtt a túlvilágon lesz, országát pedig a filiszteusok veszik hatalmukba. Ereje elhagyja, a földre omlik. Minthogy aznap semmit sem evett, a halottidéző asszony borjút vág, kovásztalan kenyeret süt, hogy erőt öntsön a királyba.

Miért érezzük általában érvényesnek Saul esetét azokra a helyzetekre, amelyekben jóslásra, tudakozásra kerül sor?

1. A jóslás, a tudakozódás akkor válik aktuálissá és fontossá, amikor valamilyen oknál fogva az egyén elveszíti a kapcsolatot a jövővel (egy helyzet/állapot alakulása, kimenetele, egy bizonyos helyzetben alkalmazható viselkedési stratégia) vagy a múlttal (egy betegség, valamilyen kár oka, személy vagy tárgy eltűnése). A helyzet válsághelyzetnek nevezhető, amelyben gondot okoz a jelenbeli állapotok okának ismeretlen volta, a perspektívák, a cselekvés- és viselkedésmódok hiánya, akárcsak a cselekvési alternatívák nagy száma. A jóslás, a tudakozódás az idősíkok, az események különböző időben lezajló szegmenseinek összekapcsolása. A jóslás, a tudakozódás a jelen, egy adott helyzet, a mindennapi élet fölé emelkedés, a múlt vagy a jövő eseményeinek jelenben történő számbavétele, a jelenben elvégzett cselekvések múltbeli történésekkel vagy a jövőben elérendő állapottal való legitimálása. Mint ilyen, a jóslás az idő kezelésének, manipulálásának rítusa, az idő és az

események integritását helyreállító, a múlt, a jelen és a jövő közötti feszültségeket feloldó rítus. A jóslás, a tudakozódás az időhöz való tudatos viszonyulása, az idő döntésekkel és cselekvésekkel való előkészítése, irányítása, szabályozása, a múlt és a jövő jelenben történő birtokbavétele.

2. A jóslás, a tudakozódás az időről való tudás speciális technikákkal történő előállítása. A jósló és a tudakozó rítusok kognitív kontextusát a következő meggyőződések képezik: az események között ok-okozati viszonyok érvényesülnek, az események szukcesszív vagy párhuzamos, analóg viszonyban vannak egymással. Azaz, az események vagy befolyásolják az okság elve alapján vagy – a párhuzamosság, az analógia elve alapján – reprezentálják egymást. A jóslás mint rítus a következő strukturális elemekből épül fel: egy problematikus helyzet, a problémák és a kérdések azonosítása; a tudakozó rítus végrehajtása; a problematikus helyzet és egy narratív reprezentáció egymásnak való megfeleltetése.

3. A jóslás a *jelen korrekciója*, a reménykeltés rítusa. A jóslás a jelenben elvégzett rítus, amely a jelen megváltoztatására irányul. Transzparenssé tesz egy helyzetet, feltárja előzményeit és távlatait, megingatja, kikezdi státusát, megszüntetését, megváltoztatását, alakítását kísérli meg. A realitással szemben ellenrealitást, a jelen alternatíváját állítja elő. Felkészít a bekövetkező események elviselésére.

4. A jósló, tudakozó egyén olyan *specialista*, aki jeleket (álom, testállapot, környezeti tényezők, atipikus helyzetek) értelmez, transzcendens lényekkel (halottak, démonok, mitikus lények) kommunikál, az individuális sorsra, a múlt, a jelen és jövő összefüggésére vonatkozó reprezentációkat, jóslásnarratívumokat állít elő, a múlt, a jelen és a jövő között mediál. A jós sajátos szerepe a következőképpen szerveződik: kivonja magát az érvényben lévő társadalmi kapcsolatokról, sajátos szerepben reszocializálja magát, sajátos szolgáltatást nyújt a hozzá fordulóknak, nincs legitim pozíciója, gyakran atipikus testi jegyekkel, képességekkel rendelkezik, környezetét sajátos tárgyakból, sajátos módon szervezi.

A *jóslat* olyan eseménytörténet vagy biografikus narratívum, amelyet a *jóslás* mint speciális cselekvés állít elő, s amely a jövő vagy múlt történéseit jeleníti meg retrospektív módon vagy anticipáció formájában. Csökkenti a jelen kaotikus voltát, intranszparenciáját, a múlt–jelen–jövő közötti dialektikus feszültséget, a múlttal és a jövővel szembeni bizalmatlanságot.⁹⁵ A múlt vagy a jövő feltárulhat spontán módon (előérzet, álom, látomás) vagy szándékos cselekvés, jóslástechnika alkalmazásával. A jóslást mint cselekvést elvégezheti az egyén, személyes kezdeményezésből, a jóslásra szakosodott specialista vagy intézmény, az egyén, az egyén hozzátartozói vagy ismeretlen személy kezdeményezésére, az egyén tudtával vagy tudta nélkül. Az egyénre vonatkozó jóslás történhet az egyén érdekében, vagy az egyén ellenében (tolvaj kiletének feltárása). A jóslás alapvetően kommunikációs aktus. Egyik esetben a jóslás kiindulópontja a kérdés, amikor is az egyén egy aktuális helyzetből kérdez rá a helyzet előzményére vagy kimenetelére. Második helyzetben a vá-

⁹⁵ A bizonytalanság információéhséget és bizalmatlanságot termel. A kommunikáció csökkenti a bizonytalanságot (C. Berger 1988). Charles Berger elméletét ismerteti E. Griffin 2001: 138–149.

ratlanul receptált üzenethez szükséges magyarázatot, értelmezést keresni. A jóslat mint narrativum használat szempontjából lehet homodiegetikus vagy heterodiegetikus narráció. Első esetben a jóslatot az egyén valamilyen identitásstratégia keretében használja fel, második esetben a jóslat egy egyénről való beszélés részét képezi.⁹⁶

A jóslás a mindennapi vagy a jelesnap cselekvések egyike, ilyenképpen a mindennapi vagy a jelesnap cselekvésekkel, viselkedésformákkal, életvezetési stratégiákkal alkot rituális koherenciát. A jóslat mint narratív szöveg az egyéb szövegekkel alkot közös szöveg-univerzumot, textuális koherenciát.⁹⁷

Jósláskutatás a magyar etnológiai irodalomban

A magyar etnológia gazdag, a jóslást feldolgozó irodalma különböző szempontokat érvényesített.

A folklórkutatás hagyományai nyomán jelentős lokális-regionális jóslásmonográfiák készültek el (Kovács E. 1982: 281–286.; Barsi H. 1984; Enyedi E. 1992a; Keszeg V. 1994c, 1997; Csörgör E. 1998: 211–220.; Derjanecz A. 2001, 2001a). Ezzel párhuzamosan kísérlet történt a jóslástechnikák tipológiai áttekintésére (Hernádi Gy. – Vinkó J. [1992]; Enyedi E. 1992; Keszeg V. 1994c; Derjanecz A. 2001). Terepmunkák során és történeti források elemzésével tisztázódott a halottlítás eszmetörténeti és társadalmi kontextusa, sor került több halottlító biográfiájának megörökítésére. (Barna G. 1973, 1982, 1982a; Czövek J. 1987; Peti L. 2010b). A jósláskutatás az emberi élet átmeneti rítusaiban (Wlislöcki H. 1890; Jung K. 1978, 1990: 65–67, 1992; Balázs L. 1994: 167–183, 1995: 22–51, 1999: 258–260) és a jelesnapok szokásaiban (Szendrey Zs. 1933; Tátrai Zs. 1990; Tátrai Zs. – Karácsony Molnár E. 1997) találta meg a jóslástechnikák primér kontextusát. A figyelem külön ráirányult az agrár életmód időjárás tudakozódási hagyományára (Gub J. 1992), a tolvajlást követő tudakozódásra (Szendrey Á. 1956; Diószegi V. 1982; Tárkány Szücs E. 1982; Gunda B. 1989; Fazakas I. – Székely Sz. Magdolna 1990: 228–230; Keszeg V. 1992, 2001a). Kitüntetett figyelem követte az álmofejtés hagyományait (Bosnyák S. 1977: 197–222, 1980: 136–145, 1982: 110–112, 2005). Több tanulmány értelmezte a jóslásoknak az egyén és a közösség életében betöltött szerepét (Hahn I. 1985; Keszeg V. 1997; Gagy J. 1998b; Derjanecz A. 2001a; Hesz Á. 2005). Elkészült több jós biografikus bemutatása (Limbacher G. 1994, 1995; Gagy J. 1998b; Erdős K. M. 2005–2006). A hiedelemrendszer összefoglaló szintézisei újra és újra a hiedelemrendszer keretében jelölték ki a jóslástechnikák helyét (Dömötör T. 1981: 167–173; Pócs É. 1990: 686–692). Jelentős tudomány- és kutatásszemléleti előrelépésnek bizonyult az álmok és látomások antropológiai és pszichiátriai, az eksztázis és megszállottság formájaként való megközelítése (Pócs É. szerk. 1998; Keszeg V. – Peti L. – Pócs É. szerk. 2009).

⁹⁶ A homo- és a heterodiegetikus narráció leírása: J. Lintvelt 1981: 38–39.

⁹⁷ A rituális és a textuális koherencia értelmezése: J. Assmann 1999: 101, 141–142.

A jóslás története

A történelem során a jóslás összekapcsolódott az intézményekkel és az ideológiákkal. A középkor végéig az állam (a királyi udvar, a királyság), az egyház (kolostorok), az egyetemi oktatás keretébe integrálódott. A jóslás gyakorlata és ideológiája összekapcsolódott a vallási ideológiával és gyakorlattal, a tudománnyal, a birodalmi, a kormányzási stratégiákkal, a kollektív és az individuális sors stratégiáival.

A jóslás hivatását Komoróczy Géza megfogalmazása segítségével szemléltetjük: „Az ókori Keleten a társadalmi és gazdasági rendszer, a társadalmi szervezet, a templom és a palota volt az egyedüli, amely a nagy tudományt, a főfoglalkozású tudósokat igényelte, s amely ezeket el is tudta tartani. A rendszer a tudomány elé kitűzte a feladatot: a jövőbe nézzen. Tegye lehetővé, hogy az ország elhárítsa a reá váró fenyegetéseket, kikerülje a veszélyeket. Az előjelekben minden megvan: csak tudni kell olvasni őket. Segítségül szolgálnak a klasszikus szövegek. Erre a feladatra hivatott a tudomány. A nagy tudomány a rendszerstabilitás eszköze. A tudósok mint a társadalom egészének biztonságán munkálkodó intellektuális foglalkozási csoport különülnek el. A nagy tudomány intézményekhez kötődik, [...] mint intézmény is, mint a társadalom egyéb intézményei által foglalkozási csoportként elfogadott és respektált szellemi erő. Ez annyit jelent, hogy a nagy tudomány nem egyszerűen az ember megismerő tevékenységének egy általánosító vagy elvont formája, hanem emellett, ha nem egyenesen inkább, intézményekhez rendelt tudásanyag és az e tudást fenntartó magasan kvalifikált személyzet.” (Komoróczy G. 1995: 37.)

A Mezopotámiát benépesítő társadalmak (sumer, akkád, babilóniai, asszír, perzsa, hettita, méd) életében a jóslás a kollektív sorsot szabályozó intézmény szerepét töltötte be. Az ékírásos irodalom az i. e. 2. évezred második harmadától vallásos keretben megörökítette, rendszerezte és értelmezte a megfigyeléseket. Az irodalom korai termékei az álomértelmezések és az asztrológiai jóslatok voltak (pl. a *Gilgames*ben található álomértelmezések, asszír álmoskönyv). Az i. e. 1700-tól bontakozott ki az akkád nyelvű irodalom, amely előjelekből következtette ki azoknak a törvényeknek az érvényesülését, amelyeknek az istenek is alá voltak rendelve. Az i. e. 1. évezredben az asszírok a királyság jövőjét tudakolták meg a jóslatokból. (Komoróczy G. In: Szepes E. et al. 1977: 767–768.)

Újbabilónia megalapítói, a káldeusok a kollektív sorsot jósolták meg. Megfigyelték, hogy az égitestek egymáshoz való viszonya bizonyos időközönként ismétlődik, és állásuk – illetve az istenek szándéka – befolyásolja a földi történéseket (napfogyatkozás), valamint az élőlények, főként az emberek életét. Asztrológiai munkáik az éjszaka égének alapos ismeretéről tanúskodnak. Minden égi történet következményeket von maga után. Továbbá a káldeusok értelmezték az álmokat, a természetes jeleket, a föld viselkedését, a leölt állatok belső szerveinek elhelyezkedését és tulajdonságait. Sargon király nagy munkában foglalta össze a káldeusok jóslástanát.

Szemléltetésül néhány értelmezést választottunk. A kutya viselkedéséből az alábbi következtetéseket vonták le. Ha a palotába belépő kutya szürke színű, a palota lángok martalékává lesz. Ha a kutya sárgás színű, a palotát erőszak pusztítja el. Ha pedig vörös,

akkor a palota bántatlan marad. Ha a kutya okádni kezd a házban, gazdája hamarosan meghal. Ha a trónterembe megy vizelni, a király halálát jelzi előre. Ha a templomban keríti hatalmába az inger, felhőszakadás, árvíz, tömeges pusztulás fenyegeti az országot. Jósoltak a madarak röptéből, a falevelek zizegéséből, a torz lények születéséből. A felvágott szamár beleit a következőképpen értelmezték: „Ha egy szamár beleiben jobboldalt lenyomatokat találunk, vízáradás lesz. Ha a szamár belei jobboldalt kanyargósak és feketék, Isten megnöveszti a termést az Úr országában. Ha a szamár belei baloldalt kanyargósak és feketék, akkor Isten az Úr országában nem fogja növeszteni a termést. Ha a szamár belei jobboldalt kanyargósak és kékesek, akkor gyász vonul az Úr országába. Ha a szamár belei baloldalt kanyargósak és kékesek, nem lesz gyász az Úr országában.”⁹⁸

Egyiptomban az i. e. 20. századtól próféciák voltak népszerűek (Noferti intelmei, Bárány jóslata, Fazekas jóslata). Ízisz istennő álomfejtő volt. Dendara két temploma Hathor ég-istennőnek és Ízisznek volt szentelve. A jóslás másik formája az asztrológián alapult. (Kákosy L. In: Szepes E. et al. 1977: 768–769.) Hathor templomának csillagkép-ábrázolásai a templomban végzett asztrológiai jóvendülésre utalnak. Memphisz és Buszirisz városok templomaiban a betegek álomképekben látták meg, hogyan gyógyíthatják meg magukat. Ápiszt – egyiptomi nyelven Hápi –, a szent bikát, a termékenység istenét a memphiszi Ptah-templomban őrizték. A neki bemutatott áldozati állat mozgásából a pap következtetett a jövőre.

A jóslás megnevezésére szolgáló egyik szó görög eredetű: a jóslás tudományát *mantikának* hívták. A görög jóslás az istenek üzenetének receptálása és értelmezése volt, ezért a templomokban zajlott. A papok a jóslatot javaslat formájában szerkesztették meg és népszerűsítették. Az i. e. 7–6. században a papok javaslataik által közvetlenül is beavatkoztak a politikai villongásokba. Tekintélyüket bizonyítja az, hogy a történetírók (Hérodotosz, Xenophón, Thuküdidész) szívesen idézték a jóslatokat. Jelentőségük az i. e. 4. századtól megszűnt; stratégiát és technikát váltva a csillagjóslást, az álomfejtést, a tenyérjóslást és a sorsvetést magánszemélyeknek végezték. (Lázár Gy. In: Szepes E. et al. 1977: 769–770.)

Apollón jósdája Delphoiban, Zeusz jósdája pedig Dodonában volt. Delphoiban előbb Gaia, majd a lánya, Daphné jósolta a jóvendőt. Babérfává változott, amely szintén alkalmas lett a jóslásra. Uranosz és Gaia lánya, Phoibé a delphoi jósda hírére öregbítette. A Püthon Delphüné nevű sárkánykígyót, Gaia földanya gyermekét Apollón elpusztította, a föld mélyébe ásta. A sziklában keletkezett hasadékon a sárkánykígyó testéből származó gázok áramoltak a föld színére. A jósló papnők ezeket a gázokat lehelték be, ennek hatására kerültek kapcsolatba Apollónnal. Dodona az i. e. 2. évezredben vált Zeusz kultuszának egyik helyszínévé. Egy tölgyfára szállt galamb szólította fel a helybélieket, hogy Zeusz tiszteletére szentélyt építsenek. Jóshelyként működött az i. sz. 4. évszázadig. Mindkét templomban papnők tették fel a kérdést, s ők hallhatták meg az istennő válaszát. Delphoiban a papnő a háromlábú székét a templom alatti sziklahasadék fölé helyezte,

⁹⁸ A káldeus jóstudomány összefoglalása: A. Lehmann 1898/1900: 51–63; az idézet a 61. oldalon.

ahonnan földalatti gőzök áramoltak a felszínre. A papnő a kiszivárgó gázok okozta bódulatban beszélt az istennővel. Dodona peleiadésznek (peleia 'galamb') nevezett papnői a földistennő utasításait közvetítették. Zeusznak a feltett kérdésre adott válaszát a papnők a szent tölgyfa leveleinek zizegéséből, a szent forrás vizének csobogásából, vagy a szentély fölött feltűnő galambok röptéből olvasták ki. A jóslás előtt a papnők a forrás vizéből ittak.⁹⁹

A görög mitológia több híres jós emlékét őrizte meg. Látnok volt Apollón, akinek Kis-Ázsiában és Itáliában több jósdája volt (Delphoi, Délosz, Didüme, Klarosz, Kolophón, Peloponnészosz). Lányai, a szibüllák (szibillák) szintén jövőbe láttak. Teiresziász nimfa fia volt, a thébai vak jós. Látását akkor veszítette el, amikor akaratlanul meglátta a fürdőző, meztelen Athénéét. Anyja, Kharikló nimfa – egy másik mítosz szerint Zeusz, egy másik szerint pedig maga a vakságát okozó Athénéé – kárpótlásul jóstehetőséggel ruházta fel.¹⁰⁰ Teiresziász lánya, Mantó szintén látnoki képességgel rendelkezett. Mantó fiának, Mopszosznak Malloszban volt jósdája. Apollóntól tanult jóslni, s Libüában gyakorolta a jóslást a hérosz Mopszosz. Apollón másik jós-tanítványa a mükénéi Kalkhasz volt. Arisztaios, Apollón fia az embereket is oktatta a jóslás művészetére. Világtalan volt és jóslott a király Ágénor. Melampusz értett az állatok nyelvén, ez a képessége tette alkalmassá a jövőmondásra. Parnasszosz Poszeidón fia volt, megalapította a püthói jósdát, ahol a madárjóslást honosította meg. Jóslni tudott a Földanya Gaia, a dalnok Orpheusz, a kentaur Kheirón, tengeri isten Néreusz és Próteusz, a király Pittheusz, az egyiptomi királylány Theonoé, Priamosz lánya, Kasszandra, az argoszi Theoklümenosz, a thébai hős Akarnon, Hérophilé papnő, Amphiarosz, Helenosz, jósltak a nimfák, a najádok, az eksztatikus állapotban lévő szibüllák. Trophóniosz hérosz Poszeidón templomot épített, testvérével megépítette a delphoi szentély küszöbét; maga is jövőbe látott. Jósolat jövedőlte meg Meidasz, Oidipusz, Parisz, Ákrisziosz sorsát. Álomból jóslott Hermész.

A görögök gyakorolták a nekromanciát. Ebben az esetben halottakat idéztek meg, hogy tőlük kérjenek tanácsot. A bolyongó Odüsszeusz az Ókeánosz partjára vezeti hajóját, a „ködbe és felhőbe takart” város közelébe. Kirké, a jósnő tanácsa szerint a halottak kedvenc ételeit és italait viszi magával. Gödröt ás, abba ereszti a juh és a kos vérét, tejet, mézet, bort, vizet önt, daralisztet hint bele. Az állatokat az isteneknek áldozza. A halottak sűrű csapatokban érkeztek Hádész birodalmából. Köztük volt Teiresziász is, a thébai jós. Idézzük Homérosz szövegét:

Végre közelgett lelke a thébai Teiresziásznak,
szép aranyos bottal; rámismert, szólt is azonnal:
»Isteni sarj, Láertiadész, leleményes Odüsszeusz,
jaj, te szegény, mért fordultál el a nap sugarától

⁹⁹ A 'dodonai jóslat' a homályos jelentésű üzenet megnevezésévé vált.

¹⁰⁰ Teiresziász mítosza kapcsán Róheim Géza értelmezi az európai látó, a jós szerepkörét (Róheim G. 1984: 424–464).

s jöttél nézni a holtakat és a mezőt, hol öröm nincs?
Menj a gödörtől már és vond el a jóhegyü kardot,
hadd izleljem a vért és mondjak néked igaz szót.«

Szólt; mire hátrahuzódva, ezüstszögü kardomat újra
visszaeresztettem hüvelyébe. Ivott a sötétlő
vérből és azután így szólt hozzám a derék jós:
»Édes, könnyü utat keresel haza, fényes Odüsszeusz,
csakhogy az isten szörnyűvé teszi; mert sose hinném,
hogy te kijátszod a Földrázót, aki megdühödött rád
szörnyen, amért szeretett fiusarját megvakítottad.
S tán így is hazaértek azért, keseregve, bajok közt,
csak lelkedre vigyázz, fékezd meg a társaidét is,
rögtön amint odaértek remekivü hajóval
Thrinakié szigetére, kifutva a kékszinü vízből,
és legelő tehenekre találtok, nagyszerü nyájra,
Hélioszéra, ki mindent lát és hall a világon.
Hogyha az állatokat nem bántod, utadra ügyelsz csak,
akkor tán hazaértek, bár keseregve, bajok közt.
Hogyha pedig bántod, veszedelmet jósolok akkor,
embereidnek s bárkádnak; te magad ha megélsz is,
későn érsz s bajosan haza, társad mind odavesztve,
mások bárkáján, s palotádban bajra találsz majd:
dölyfös férfisereg, amely vagyonod fölemészti;
isteni hitvesedet kérik mind, kincset ajánlva.
Csakhogy erőszakukért bosszút állsz majd hazatérve;
s hogyha megölted a kérőket palotádnak ölében,
csellel akár, vagy szemtől-szembe velük, hegyes ércsel,
végy egy jólfaragott evezőt válladra, bolyongjál,
míg olyanokhoz nem jutsz, kik tengert sose láttak,
s ételüket sem eszik megsózva a tengeri sóval:
és sohasem láttak pirosarcú fürge hajókat,
sem könnyü evezőt, mely szárnya a fürge hajónak.
Íme, világos jelt mondok, nem véted el akkor.
Majd amidőn egy más vándor jó szembe veled s szól:
magszóró a lapát, mit fényes válladon őrzöl,
akkor a jó evezőt szúrd nyomban a földbe, Poszeidón
istennek pedig ott áldozz remek áldozatokkal,
vágj le bikát és kost, és kant, mely hágja az emsét,
aztán menj haza és ott áldozz szent hekatombát
tágtérü égbe lakó örökéletü isteneinknek,

mindnek sorban. A tengerről jó majd a halálad,
gyöngéden közelít hozzád, és könnyü öregség
végén sujt csak rád, amidőn körülötted a néped
boldogan él. Ezt mondom néked igaz szavaimmal.«”
(XI. ének)

Görögországban szokásban volt a madarak viselkedéséből való jóslás is. Az *alectryomanciát* úgy gyakorolták, hogy a földre írott betűkre gabonamagvakat szórtak. Egy éhes kakast közel engedtek, s a betűket abban a sorrendben olvasták össze, amilyen sorrendben a kakas róluk elkapkodta a magvakat. Az így kapott szó a jövőt jósolta meg. A madarak röpte (az irány, a keltett zaj, a hallatott hang) szintén alkalmas volt a jövő megtudakolására. Az *Iliászban* olvashatjuk a következőket:

„gémmadarat küldött jobbról most nékik Athéné
jó közel útjukhoz; nem láthatták a szemükkel,
mert sűrű éj volt, ám hallották szárnyzuhogását.
Szörnyen örült Odüsszeusz a madárnak, s kérte Athénét.”
(X. ének)

A rómaiak értelmezték az álmokat, a belső szervek elhelyezkedését és színét, a természetes jeleket, a madarak röptét. Az etruszkok tisztelt jósa volt Tarchies (Tages). Tanításait (jóslások, csodák, villámlás, földrengés) a *Tagesi Könyvek* foglalták össze. Numa királynak álmában Faunus, a mezők, az erdők és a legelők istene jelent meg, elmondani a rossz termés okát. Aeneaszt Tiberinus, a Tiberis folyó istene, Janus isten fia látogatta meg álmában, s arra ösztönözte, hogy kössön békét Evanderrel, Palatinus város alapítójával.

Az állam céljaira hivatalnokok jósoltak, a *haruspexek* és az *augurok*. A *disciplina aruspicum* béljóslás volt, amit a rómaiak az etruszkoktól sajátítottak el. A *haruspex* béljós volt, a *haruspicinát* művelte,¹⁰¹ az áldozati állatok (*hostae consultatoriae*) testét értelmezte. A belső szervek (*exta*) közül a máj, a tüdő, a lép, a vese és a szív volt alkalmas a jövőmondásra, annak alakja, nagysága, színe. A *haruspex* befolyásolhatta (enyhíthette vagy elháríthatta) a béljóslás által megjövendölt eseményt.

Az *auguriumot* (görög szóval az *ornitomanciát*) – az istenek véleményének a madarak röptéből és viselkedéséből való kiolvasását – Róma városának alapítója, Romulus intézményesítette.¹⁰² Az *augur* segédeszköze a *lituus*, a kampóbot volt; ezzel kört húzott maga köré, abba állt, imádkozott s várta az isteni választ. Vagy ezzel jelölte ki az égtájat, ahonnan a jóslásra alkalmas madárnak fel kell tűnnie. Plutarkhosz írja Romulus varázsbotjáról: „Romulus nagyon istenfélő volt, sőt még a jósláshoz is értett, és úgynevezett

¹⁰¹ Az összetett szó jelentése: *haru* (*hara*) 'aprólék, szerv', *spex*, *specere* 'nézni, figyelni'.

¹⁰² A szó alapját képező *aug* tő jelentése 'növelni, szaporítani, felnagyítani'.

lituus-t, vagyis görbe jósbót hordott magával. Lituusszal jelölik meg az égtájakat a madárjósok, mikor leülnek jósszékiükbe. Romulus jósbótját a Palatinuson őrizték, de mikor a gallok elfoglalták a várost, nyoma veszett. Mikor aztán a barbárokat elűzték, rátaláltak a vastag hamuréteg alatt, s bár minden más elhamvadt és megsemmisült, nem tett kárt a tűz benne.” (Plutarkhosz 1978 I.: 67.)

Nem minden madár volt alkalmas, s nem mindenkinek. A harkály Mars madara volt, ezért kiemelt figyelemmel követték viselkedését. A sas szintén profétikus madárnak számított, mert Zeusz madara volt, *ornis mantikos* vagy *sacra avis*. A holló Apollón, a csóka és a bagoly Athéné, a kakukk Veszta, a lúd pedig Junó madarának számított. A galamb királynak való, mert a galamb mindig „udvarával” repül. A hollók, a varjak, a baglyok, a kakasok hangjukkal adtak jelt; a sas, a keselyű a röptével. Ha a földre szórt magokat kapkodó szárnyasokat figyelték, akkor a jóslás neve *auspicial ex tripodii*, vagy *auspicial pullaria* volt. Erre a célra tyúkokat tartottak fenn. Attius Navius híres pap, augur volt. Picus erdei isten volt, orákulumot mondott a hozzá fordulóknak. A szent ligetben tartózkodó Egeria nimfát jóslataiért keresték meg. Carmenta a szülést segítő lény volt, ő az újszülöttek sorsát látta előre.

A rómaiak figyelték az égi jeleket, a villámlást és a dörgést, akárcsak a föld viselkedését, a földrengést, a vulkánok lávaömlését. A divináció ezekben az esetekben *haruspicina ex tispicina* (a görög nyelvben *hieroszkópia*).¹⁰³

A *Párhuzamos életrajzok* gyűjteményében Plutarkhosz csodálattal ír Aemilius Paulus hadvezér erényeiről, aki i. e. 168-ban Perszeusz makedón királlyal harcolt, Pynánál. A csata előtt holdfogyatkozásra kerül sor. „Mikor beállt az éjszaka, és vacsora után pihenőre tértek és elaludtak, az égen magasan járó telihold hirtelen elsötétedett, egymás után mindenféle színben játszott, majd fénye kihuny és eltűnt. A rómaiak, szokásuk szerint, bronzedényekkel nagy zajt csaptak, hívták vissza a hold fényét, s égő fahasábokat és fáklyát emelgettek az ég felé. A makedónok semmi ilyesmit nem tettek, hanem nagy rémület és zavar fogta el a tábornok, és sokan azt suttozták, hogy ez a csodás látomás a király vesztét jelenti. Aemilius nem volt teljesen járattan és tapasztalatlan a holdfogyatkozások szabályaiban, amelyek a holdat meghatározott időszakonként a föld árnyékával homályba borítják, és mindaddig sötétben hagyják, amíg a hold át nem halad az elsötétített égtájon, és fényét a naptól ismét visszakapja. Minthogy pedig sokat adott a vallásra és szenvedélyesen foglalkozott az áldozással, a jóslással, mihelyt meglátta, hogy a hold visszanyerte tisztaságát, tizenegy üszőt áldozott fel neki. Kora hajnalban Herculesnek áldozott húsz ökröt anélkül, hogy kedvező jelet kapott volna; végre a huszonegyediknél megjelentek a jó előjelek, és győzelmet ígértek abban az esetben, ha védekező harcot folytatnak. Százökrös áldozatot és ünnepi játékokat ajánlott fel tehát az istennek” – örökíti meg a harci előkészületek Plutarkhosz. (Plutarkhosz 1978 II.: 266.)

¹⁰³ A római divináció technikáit Mihaela Paraschiv foglalja össze, Cicero könyvének magyarzó jegyzeteiben (Cicero kb. i. e. 44/1998: 205–207).

Tiberius Gracchus tagja lett az augurok testületének. Több csatában bizonyította hősiességét és megfontoltságát. Néptribunusként a régi törvény gyakorlását kezdeményezte, hogy a meghódított területeket a szegények között osszák szét megművelésre. Mikor a szenátussal konfliktusba került, s már-már a nép rokonszenvét is elveszítette, a népgyűlésen szavazásra került sor. Szintén Plutarkhosz foglalja össze az eseményeket. A szavazás reggelén „kora reggel megjelent a házánál az az ember, aki a jósláshoz használt csirkéket hozta, eleséget hintett eléjük, de a csirkék egy kivételével nem jöttek elő, még akkor sem, mikor a ketrecet az ember jó erősen megrázta, de még az az egy sem nyúlt az eleséghez; megrázta bal szárnyát, lábát kinyújtotta és visszazaladt a ketrecbe. Ez az eset Tiberiust egy korábbi baljóslatú előjelre emlékeztette. Volt neki egy díszes, pompás művű sisakja, amelyet a csatákban szokott viselni; ebbe észrevétlenül kigyók kúsztak be, tojásokat raktak és kiköltötték őket. A csirkékkel történt eset Tiberiust ezért még inkább nyugtalanította, de mégis útnak indult hazuról, mivel értesült róla, hogy a nép már összegyülekezett a Capitoliumon; mielőtt azonban kilépett az ajtón, olyan erősen megbotlott a küszöbben, hogy lába nagyujján a körme behasadt, és a vérzés átnedvesítette saruját. Alig ment néhány lépésnyire, bal felől a háztetőn két veszekedő hollót láttak, az egyik holló lelökött egy kődarabot, és bár természetesen sok járókelő haladt el a közelben, a kő Tiberius lábára esett. Ez a jel a kíséretében levők közül még a legbátrabbakat is megállásra bírta.” A nap valóban tragikus halált hoz számára. (Plutarkhosz 1978 II.: 661.)

Jelentős római művészek tartották érdemesnek elidőzni fölötte. Cicero (i. e. 106 – i. e. 43), a szónok, politikus, író *De divinatione (A jóvendőlésről)* címmel foglalta össze a jóslás melletti érveit. Tudomása szerint a nagy ókori népek más-más jósló eljárást alkalmaztak. Az asszírok az egyén sorsát a csillagok útjából következtették ki. A káldeusok és az egyiptomiak a születés csillagjegyéből jóvendöltek. Kis-Ázsiában (Kilikia, Piszidia, Pamfília) a madarak röptét figyelték meg. A nagy tudósok közül tisztelettel beszélt a jóslásról Szókratész, Zénón, Püthagorasz, Demokritosz, a Zénónt követő sztoikus iskola. Könyvet írt róla Krüszziposz, Diogenész. A szofista athéni Antiphon híres *oneirokritikus* (álomértelmező) és *teratoskopos* (csodaértelmező) volt.

Értelmezése szerint a jóslás által a halandó ember az istenekhez kerül közel. Krüszziposzt idézve mondja, hogy a jóslás az istenek üzenete, az emberrel kapcsolatos szándékai megértésének képessége. (Cicero 1998: 187.) Ha elfogadjuk az istenek létezését, azt, hogy az istenek törődnek az emberrel, akkor a jóslást nem lehet kétségbe vonni (i. m. 87–89, 115). A megnevezésül szolgáló *divination a divus, dues, a mantika pedig a mania* (‘örült, önkívületi állapotban lévő’) szóból ered. (i. m. 41). A jóslás mint művészet a megfigyelésekből álló tapasztalatot, a kidolgozott és átörökített technikákat érvényesíti (madárjóslás, csillagok mozgása, természeti jelek). Nem művészet akkor, amikor az ember a lélek rendellenes viselkedése, állapota alapján jut az isteni üzenete birtokába. Ilyen jóslási forma az álom, az isteni sugallat, az extatikus delírium, az orákulum. Azok az álmok hordoznak jelentést, amelyek a test hatásától függetlenül folynak le, a szabad lélek termékei. Csupán azok az álmok nem teljeseznek be, amelyeket az ember nem tud helyesen megfejteni. Emlékezetes Aeneas többszöri álma ősei földjének visszaszerzéséről, Szókratész

börtönbeli álma halála időpontjáról, Szimonidésznek a hajóra szállás elnapolására vonatkozó álma (i. m. 57–103).¹⁰⁴

A judaisztikus hagyományban az évezredek során a divináció jelentős átalakuláson ment át. A szándékaival azonosuló személyeknek Jahvé több generáción keresztül rendre feltárta az emberiség jövőjének közeli és távoli eseményeit. A divináció alapvető formája a profétikus és az onirikus divináció, a látomás és az álom. Ádám látnok, akinek Jahvé elárulja, milyen sors vár az emberi nemzetségre. A testvérgyilkosság után angyal hozza tudomására, hogy fia fog születni, akinek gyermekei benépesítik a földet. Úriél angyal értesíti Noét a közelgő özönvízről. Ábrahámnak Jahvé angyali hangon fiú utódot ígér, a megszülető Izmaelnek pedig sok utóda lesz. A fiatal Sámuellel isten hangja közli, hogy alkalmas lesz a prófétaságra. Jónás Jahvé utasítására Ninive pusztulását jövendöli. Ge-deonnal angyal közli, hogy isten kiválasztotta őt népének a bálványoktól való megszabadítására. Debóra jóslat alapján lázítja Izrael népét elnyomói ellen. A bibliai idők szereplői között többen értenek az álmok fejtéséhez. Dánielt isten ajándékozta meg azzal a képességgel, hogy látomásokat és álmokat fejtessen. Jákob több emlékezetes és sorsdöntő álmot lát. Egyik álmában az égig érő létra fölött Jahvé jósolja meg utódai születését. Egy másik álomban angyal figyelmezteti arra, hogy csíkos és tarka állatokat kérjen munkája jutalmául. Álomban kapja azt az utasítást is, hogy Mezopotámiából térjen vissza Kánaánba. Fia, József híres álomlátó és álomfejtő. Álom jósolja meg a tizenkét testvér közül történő kiemelkedését. A fáraó börtönében figyelnek fel álomfejtő képességére, s amikor a fáraó álmát megfejtve Egyiptomot megmenti az éhínségtől, a fáraó magához emeli. A judaisztikus hagyomány bővelkedik a természeti jelek értelmezésében. Ezékiel a babiloni fogság idején természeti jelenségekből fejt meg Jahvé büntető szándékát és a zsidó nép felemelkedésének ígérését. Bálám Jákob törzséből csillagot lát felemelkedni, ezáltal megjövendöli Jézus születését. A betlehemi csillag feltűnését többen is a megváltó születésének jeleként értelmezték.

A *Zóhár* (a *Ragyogás könyve*) az i. sz. 2. században íródott, Simon rabbi munkája. A 13. században nyomtatták. Az ótestamentumhoz kapcsolódó értelmezések, a látomásos és a megvilágosodások bemutatása (lásd: Bíró D. – Réti P. 1990).

A kínai jóslás alapkönyve a *Ji King* (*A változások könyve*) volt. Eredettörténete szerint az i. e. 3. évezredben keletkezett, Fu Hszi császár alkotása. Az i. e. 11. században Ven Vang véglegesítette és írta meg hozzá a magyarázatokat (Csongor B. 1977). Szellemissége áthatotta a nagy vallásos és filozófiai és vallásos rendszereket, a konfucianizmust és a taoizmust. Más jóslási rendszerektől eltérően nem adott tényeket világít meg, tár fel, hanem a változást, az átalakulást. A jóslat szerves részét képezi annak előírása, hogy az embernek mit kell tennie, mit kell változtatnia annak érdekében, hogy a megjósolt állapot bekövetkezhesse. A könyv jelek rendszere. Alapjelei az 'igen' jelentésű — vonal és a

¹⁰⁴ Szimonidész, a görög költő utazni készült. Egy holttest került útjába, amit emberhez méltóan eltemetett. Álmában megjelent a halott, s arra intette, hogy halassa el a hajútát. A hajó a tengerbe süllyedt. (Cicero 1998: 73.)

'nem' jelentésű szaggatott – – vonal. Ezek a *jaok*. Ezek egymás alatti három sorban való elhelyezéséből nyolc újabb alapjel keletkezik, a nyolc *kua*. Két *kua* függőleges (azaz, hat sorban történő) összevonásából keletkezik a hatvannégy *tuan*. Ebből a hatvannégy jelből magyarázható meg a világ és az egyén életének változása.

A jóslás a következőképpen gyakorolható. Pénzermét kell dobni, s megegyezés szerint a fej a pozitív *jao*, jele a hosszú vonal, az írás a negatív *jao*, amit szaggatott vonallal ábrázolunk. A jeleket lentről indulva írjuk egymás fölé, s így megszületik az egyik a 64 *tuan*-ból. Ezután *A változások könyvében* megkeressük az illető *tuan* jelentését.

Olvasmány

1. Az európai középkori mágia nagy szintézisét Agrippa von Nettesheim foglalta össze. A *De occulta philosophia* (*Titkos bölcsélet*) című munkája a mágia általános szemléletébe beépíti a jóslás és tudakozódás alapvető formáit (H. C. Agrippa 1533). A jövő megtudakolható az állatok, a madarak viselkedéséből, az ég és a föld jeleiből (dörgés, villámlás). Egy asztrológus¹⁰⁵ nyomán a jóslás következő 12 helyzetét sorolja fel. Rossz jel, ha a házból kilépő ember bal oldalán áll meg egy érkező személy vagy madár (*Fervetus*); ha balról érkezik és jobb felé haladnak (*Confervetus*); ha a háta mögött jobb oldalt megállnak (*Scimasarvetus*); ha az embert megelőző személy vagy madár bal oldalán áll meg (*Scassarvetus*); ha jobbról érkezik, a háta mögött jobbra elhaladnak, s pihenni megállnak (*Herrena*). Szerencsét jelent, ha balról érkezik (*Fernova*); ha jobbról érkezik és bal felé elhaladnak (*Viara*); ha megállnak a jobb oldalán (*Confernova*); ha hátulról érkezik és elhagyva őt jobb felén állnak meg (*Scimasarnova*); ha hátul jelennek meg, s mikor az ember feléjük indul, megállnak (*Scassarnova*); ha balról érkezik s jobb irányba elhaladnak az ember előtt (*Emponent*).¹⁰⁶

Agrippa az állatok viselkedéséből történő római és arab jóslás gazdag példatárát is összegyűjtötte. A csóka más-más üzenetet közöl, ha kényelmesen helyezkedik el valahol, ha jobbról vagy balról érkezik, ha hallgat vagy károm, ha hátulról vagy előlről érkezik, ha menekül. Ha párosan repülnek, boldog házasságot jövendölnek, ha magányosan, megözvegyülést. Szintén özvegyiség jele magányos galambot látni. A jóslásban tekintélyes hírhordozónak számít a holló. Ha káromni kezd, a fennálló egészségi, anyagi, családi helyzet megváltozását adja hírül. A hattyúk a vizek titkait ismerik, ezért jó jel a járókelőknek és a hajósoknak, ha vidám hattyúkat látnak. Ha viszont héja repül el fölöttük, akkor az ő szava megváltoztatja a hattyúk jövendölését. Magasan repül, Jupiter titkait ismeri, s ezek birtokában megsemmisítheti a többi madár előrejelzését. A pelikán az érzékeny lelkiületű emberek kárvallását jövendöli meg. A gólya feltűnése egyetértést ad hírül. Ha sirály balról jobbra repül, vendégek örvendeztetnek meg; ha jobbról balra, akkor kellemetlen személy látogatása várható. A bagoly a halált jelenti; elvéve a szorgalom és a lankadatlan figyelem példamutatója.

Az etruszk papok az eget 16 rétegre osztották, s figyelték, a villámok melyik rétegből hullnak a földre, a kilenc isten közül melyik dobta a földre. A nagyhírű személyek születését égi jelek adták tudtúl. A csecsemő Platón száját méhek szállták meg, megjövendölve szónoki tehetségét. A római pestisjárványt egy évvel korábban tej- és véreső jelezte előre.

A négy elem mindenike alkalmas a jóslásra. A geomancia formái a földrengés, a földcsuszamlás, a föld alatti morajlás, a föld alól feltörő illatok. A hidromancia a vizek áradásából és elapadásából, a viharokból, az eső színéből, a víz színén, a kutakban és a forrásokban megjelenő látomásokból von le következtetést. Az aeromancia a szél irányát, az égen megjelenő szivárványt, a holdudvart, a felhők alakját értelmezte. A piromancia a tűz színét, lobogását, az üstökösök megjelenését, a tűzben feltűnő látomásokat vette alapul.

A jóslás egyéb formái az álmok és a látomások, a proféciaák értelmezése. A halottak nyugtalan lelke válszolni tud a jövendőmondó kérdéseire. (H. C. Agrippa 2010 I.: 146–180.)

2. A *Ji King* egytálla a kínai irodalomnak is alapvető műve. Stflusát szemléltetendő, az 56. *tuan* leírását idézzük.

¹⁰⁵ Michele Scott (1175–1232), Avicenna és Averroés fordítója.

¹⁰⁶ A *Confert* eset bemutatása hiányzik.

56. LŰ / A VÁNDOR

*felül Li, a kapaszkodó, a tűz
alul Ken, a Nyugvás, a hegy*

A hegy (*Ken*) mozdulatlanul nyugszik, fölötté a tűz (*Li*) pedig fellángol és máris továbbgerjed. E kettő ezért nem marad meg sokáig együtt. A vándor osztályrésze az idegenség és az állandó elválás.

ÍTÉLET

A VÁNDOR. Siker a kicsinységen keresztül.
A vándor számára üdvös az állhatatosság.

Vándorként és idegenként az embernek nem szabad barátságtalannak, vagy erőszakosnak lennie. Az embernek nincs nagy ismeretségi köre, s ezért nem nagyon tanácsos felvágnia. Óvatosnak és visszafogottnak kell maradnia, ezzel védheti meg magát a rossztól. Azzal érhet el sikert, ha előzékeny és szolgálatkész másokkal szemben. A vándornak nincs állandó lakóhelye, otthona az utca. Ezért különösen ügyelni kell arra, hogy belül szilárd és egyenes maradjon, s csak a jó helyeken táborozzon le és csak jó emberekkel érintkezzen. Ebben az esetben sorsa üdvösen fog alakulni, s háborítatlanul róhatja tovább az útját.

KÉPZET

Tűz a hegyen: ez a VÁNDOR képe.
Így a nemes ember világos és óvatos
a büntetések kiszabásánál,
s nem húzza-halasztja a peres ügyeket.

Amikor a hegyen felég a fű, az fényesen világít. A tűz azonban nem marad meg egy helyen, hanem új táplálék után nézve állandóan tovább vándorol. Csak egy gyorsan átfutó jelenségről van szó. Ugyanígy kellene, hogy legyen a büntetésekkel és perekkel is. Ezeknek is gyorsan lezajló, átmeneti jelenségeknek kell lenniük, s nem szabad őket sokáig halogatni. A börtönöknek is olyan helyeknek kell lenniük, amelyek az embereket csak átmenetileg fogadják be, mintha csak vendégek lennének. Nem szabad, hogy az emberek lakóhelyévé váljanak.

AZ EGYES VONALAK

Hatos az elején azt jelenti:
Ha a vándor kicsinyes dolgokkal foglalja el magát,
ezáltal balszerencsét von magára.

Egy vándornak nem szabad feladnia a méltóságát, s útja során közönséges dolgokba keverednie. Minél alacsonyabb és védtelenebb kifelé a helyzete, annál jobban kell befelé vigyáznia a méltóságára. Nagyon téved ugyanis az idegen, ha azt gondolja, hogy viccelődéssel és mulatságos magatartással kedvező fogadtatásra találhat. Ennek csupán az lesz a következménye, hogy megvetik és lekezelően bánnak vele.

Hatos a második helyen azt jelenti:
A vándor egy fogadóhoz érkezik.
Vele van a tulajdona.
Elnyeri egy ifjú szolgáló állhatatosságát.

A vándor, akiről itt szó van, szerény és visszafogott. Belsőleg nem veszíti el magát, s ezért menedékre talál. Kifelé sem veszíti el az emberek jóindulatát, s ezért mindenki támogatja, úgyhogy a végén még tulajdonra is szert tesz. Azonkívül csatlakozik hozzá egy hűséges és megbízható szolgáló, ami egy vándor számára felbecsülhetetlen értéket jelent.

Kilences a harmadik helyen azt jelenti:
 Leég a vándor fogadója.
 Elveszíti ifjú szolgálja állhatatosságát.
 Veszély.

Egy erőszakos idegenről van szó, aki nem tud viselkedni. Olyan ügyekbe és vitákba keveredik, amelyekhez valójában semmi köze. Ezáltal elveszíti menedékét. Saját szolgálójával is idegenként, lekezelően bánik. Ennek következtében elveszíti annak hűségét. Márpedig ha idegenként senki sincs, akire az ember támaszkodhatna, akkor az nagyon veszélyes.

Kilences a negyedik helyen azt jelenti:
 A vándor megpihen egy menedékhelyen.
 Szert tesz tulajdonára és egy fejszére.
 A szívem nem örül.

A kép egy olyan vándort mutat be, aki kifelé tud mértéket tartani, jóllehet belül erős és célratörő. Így aztán legalább egy menedékhelyet talál magának, ahol elidőzhet. Az is sikerül neki, hogy tulajdonra tegyen szert. Vagyonaival azonban nincs biztonságban. Állandóan résen kell lennie, s készen kell állnia arra, hogy akár fegyverrel is védekezzen. Ezért nem igazán érzi jól magát. Állandóan tudatában van annak, hogy idegen egy idegen országban.

Hatos az ötödik helyen azt jelenti:
 Elejt egy fácánt; az első nyíllövésre lezuhan.
 Ez aztán végül dicséretet terem, s hivatalhoz juttatja.

Az államférfiak utazásaik során egy fácán ajándékozásával szokták a hercegnél tiszteletüket tenni. A vándor itt egy herceg szolgálatába kíván lépni. E célból elejt egy fácánt, amelyet első lövésre eltalál. Így barátokra tesz szert, akik dicsérik őt, s akik beajánlják. Végül a herceg elé bocsátják, aki hivatalt juttat a számára.

Gyakran adódnak körülmények, amelyek az embert arra ösztönzik, hogy idegenben próbáljon meg otthonra találni. Ha tudja, hogy hogyan kezelje az ilyen helyzetet, s hogyan kell magát a helyes módon bevezetni, akkor szert tehet egy baráti körre, s még idegenben is képes lehet kialakítani a maga tevékenységi körét.

Kilences legfölül azt jelenti:
 A madárnak leég a fészke.
 A vándor először nevet,
 aztán jajgatnia, s könnyeznie kell.
 Könnyelműségében elveszíti a tehenet. Baj!

A madár képe, melynek leég a fészke, a menedékhely elvesztésére utal. Ha a madár fészke építésénél könnyelmű és elővigyázatlan volt, akkor könnyen elérheti egy ilyen csapás. Ugyanígy van ez a vándorral is. Ha hagyja magát belefeledkezni a mókába és kacagásba, s megfeledkezik arról, hogy ő csak egy vándor, akkor később lesz majd oka sírni és jajveszékelni. Ha ugyanis az ember könnyelműségében elveszíti tehenét – vagyis szerénységét és alkalmazkodó képességét –, akkor ennek rossz vége lesz. (Ji King 1992 I.: 253–256.)

A jóslás tekintélyének megingása

A zsidó monoteizmus ellene fordult a nem prófétikus jóslásnak. Ennek meglétét is több példa támasztja alá. Ráguél főangyal asztrológiát, jóslást, amuletteket tanított az embereknek. Saul halottlátóhoz fordult, hogy megtudakolja a másnapi harc kimenetelét. A hajón sorsvetéssel tudakolják meg, hogy a vihar okozója az Úr elől rejtőzködő Jónás. Mózes könyvében az Úr halálos büntetést ír elő azoknak, akik jövődőt mondanak: „És akár

férfi, akár asszony, hogyha ígésző vagy jövendőmondó lesz közöttök, halállal lakoljanak; kövel kövezzétek azokat agyon; vérök rajtok.” (3Móz 20,27.) Szintén Mózes által üzeni népének, hogy „utálatosnak” tartja a profétikus divinációtól eltérő jóslást: „Ne találtassék te közötted, aki az ő fiát vagy leányát átvigye a tűzön, se jövendőmondó, se ígésző, se jegy-magyarázó, se varázsló; / Se búbájos, se ördögösöktől tudakozó, se titok-fejtő, se halottidéző; / Mert mind utálja az Úr, aki ezeket míveli, és ez ilyen utálatosságokért űzi ki őket az Úr, a te Istened te előled.” (5Móz 18,10–12.) Cserében megígéri népének, hogy a próféták által mindig tudomásukra hozza szándékait: „Prófétát támasztok nékik az ő atyjokfiái közül, olyat, mint te, és az én ígéimet adom annak szájába, és megmond nékik mindent, amit parancsolok néki.” (5Móz 18,18.) Ha pedig valami nem teljesedik be, az nem az Úr üzenete volt. A tiltás ellenére azonban a jövendőmondás megmaradt a zsidók körében, vallásos keretbe illeszkedve.¹⁰⁷ Az ószövetségi könyvek Dávid Akház nevű, Ezékiás Manassé nevű fiáról említik, hogy továbbra is áldoztak és jövendőmondást gyakoroltak. Egy alkalommal, amikor Saul, fia és népe a filiszteusok ellen harcolnak, maga kezdeményezte a sorsvetést (1Sám 14,18).

Görögországban az i. e. 5–4. században a jóslás tekintélye megingott. A szofisták, a cinikusok a jóslás ellen fordultak. Démokritosz, Diogenész, Szókratész, Platón, Arisztotelész, Epikurosz elutasítóan viszonyult az álomfejtéshez; Plutarkhosz, Artemidórosz pedig védelmére kelt. Empedoklész és a pithagoreusok, majd az i. sz. 1–5. század újplatonikus filozófusai (Porfüriosz, Alexandrinus, Héliodórosz) igyekeztek fenntartani az asztrológia tekintélyét. (Lázár Gy. In: Szepes E. et al. 1977: 770–771.)

A császárság korától már Rómában is korlátozták a jövendőmondó, csillagjós káldeusok tevékenységét. 529-ben császári rendelettel betiltották a görög filozófiai iskolákat is. A középkorban a jövendőértelmezés a maleficum területére tevődött át, a démonokkal való kapcsolattartásnak, nigromantiának tartották. Hans Biedermann idéz egy Petrus Binsfeld nevű szerzőt 1591-ből: „Meg jósolni titkos és jövendő dolgokat, ameljeket az Emberi böltsesség nem hozhat létre, tsak az ördög ereje és az segítsége által lehet.” Nagy Szent Atanáz alexandriai egyházi író, egyházatya, püspök, i. sz. 295/296(?)–373 között élt. Az eretnekek ellen hadakozva írja a 317 körül keletkezett *De Incarnatione Verbi Dei (Isten ígéjének megtestesüléséről)* című munkájában: „Valamikor minden tele volt orákulummal és az emberek tévhitével... most azonban, hogy kihirdették és elterjesztették Krisztus tanait, megszűnt a jövendőmondás elvakultsága és többé nem találni jóst. Korábban elkápráztatták az embereket különféle jelenségekkel és fantazmákkal.” (H. Biedermann 1976/1989: 220–221.)

Az álomértelmezés tekintélyének megomlása a 13. században következett be. Európa szellemi központjában, Párizsban latin nyelvre fordítják Arisztotelész természetfilozófiai értekezéseit, közöttük van a *De insomniis et de divinatione per somnum (Az álmokról és*

¹⁰⁷ A zsidó divinációt összefoglalva Alfred Lehmann állapítja meg: „ily módon a zsidó hittudósoknak sikerült a pogány démonológiát a vallással [...] kiengesztelni s ettől fogva a chaldeusok varázstudománya minden alakjában ugyanúgy virágzott a zsidóknál, mint minden más országban.” (A. Lehmann 1898/1900. 90.)

az *álomjóslatról*) címet viselő munka is.¹⁰⁸ Ebben Arisztotelész azt bizonyítja, hogy a látomások és az álmok nem profétikus jellegűek, nem isteni eredetűek, az emberi agy termékei. S bár a római egyház tiltani igyekszik Arisztotelész műveinek olvasását, az egyetemi oktatásban a tiltást figyelmen kívül hagyva írásai kötelező olvasmánnyá válnak.¹⁰⁹

A következő két támadás a reformáció, majd a felvilágosodás idején érte a jóslást.

A középkor keresztény színezetet adott néhány korábbi eljárásnak, s így megnyújtotta azok életét. A vaspróbát Szophoklész mutatta be tragédiáiban. *Ordália* néven a babiloni, egyiptomi, görög és római eredetű, a középkorban (az 5–13. századig) alkalmazott istenítélet volt. Perdöntő bizonyíték hiányában vették igénybe az isteni kinyilatkoztatást. Több formában gyakorolták. A boszorkányperek során a pap szentelt ostyát adott a vádlott szájába, énekelt a tűzben lévő három férfiról, majd egy parázson felhevített, szentelt vízzel tisztított vashengert adott a kezébe; könyörgött, hogy amennyiben bűnös, a vas égessen el, ha ártatlan, ne szenvedjen sérülést. A vádlott a vasat kilenc lépésre kellett hogy elvigye. Ekkor kezét bekötötték, a kötést lepecsételték, három nap múlva bontották fel. Az égési sebből állapították meg bűnös vagy ártatlan voltát. Ha a seb hamar gyógyult, a gyanúsított személyt szabadon engedték. Ezt a próbát nevezték *vaspróbának*. *Vízpróba* alkalmazásakor összekötötték a vádlott kezét-lábát, megszentelt folyóvízbe dobták. Ha elmerült, ártatlannak nyilvánították, mert a szentelt víz befogadta (Tóth G. P. 2001). A *keresztpróbára* tett személyek keresztekre álltak, karjukat vízszintesen kinyújtották. Akinek a karjai elsőnek hanyatlottak le, azt minősítették hibásnak. Az *evési próba* esetén a gyanúsított személy szájába ételt tettek, s ha azt nehézség nélkül lenyelte, felmentették a vád alól.¹¹⁰

Olvasmány

1. A *Várad* *regestrum* (*Várad* *jegyzőkönyv*) az 1208–1235 közötti ordáliák eseteit közli, szám szerint 389 esetet. A próbát vallásos szertartással készítették elő. A vádlottnak 1–1,5 kg tüzes vasat kellett kezébe fognia, s kilenc lépés távolságon vinnie. Indokolt esetben az idős vagy a beteg vádlottat hozzátartozója helyettesítette. 1279-től az egyház nem vehetett részt a szertartáson. (Bunyitay V. 1883: 77–80; Makó Lupescu M. 1999; Bednay D. 2009: 20; Solymosi L. – Szovák K. szerk. 2009.)

2. Philipp Melanchton (1497–1560) német író, reformátor, teológus volt, előbb a hitújító Luther Márton, majd a humanista Rotterdami Erasmus pártján állt. 1531. augusztus 17-én Johann Carion asztrológusnak, matematikusnak és történésznek írja az 1531-es [Halley] üstököséről: „Több mint nyolc napja látható egy üstökös. Miként ítélés fölöle? Úgy tetszik, a Rák fölött áll, mivel nem sokkal a Nap után lemegy, feljön pedig

¹⁰⁸ Arisztotelész hét kisebb értekezését összefoglaló *Parva Naturalia (Lélekkifilozófiai írások)* című mű két traktátusa (Arisztotelész 1988).

¹⁰⁹ A 13. századi európai szellemiségben Arisztotelész álomértelmezése az itáliai Assisiből terjedő ferences mozgalommal ütközött meg, amely az istenséggel való kapcsolattartás alapvető formájának az álmokat és a látomásokat tartotta. Az eszmék ütközését és párhuzamos jelenlétét Pósn László Robert E. Lerner *Himmelvission oder Sinnendelirium? Franziskaner und Professoren als Traumdeuter im Paris des 13. Jahrhunderts (Égi vízió vagy érzékszervi delírium? A ferencesek és a professzorok mint álomfejtők a 13. századi Párizsban)* című tanulmányának ismertetésében foglalja össze (Pósn L. 1997).

¹¹⁰ Az istenítélet formáit és magyar alkalmazásait Tárkány Szücs Ernő 1979-ben foglalta össze. Az istenítélet népi közösségekben való alkalmazása az önbíráskodás egyik formája, amikor a vitás helyzet eldöntését a sorsra vagy a véletlenre bízták. Az önbíráskodás másik formája az erőszak alkalmazása volt (párba). Mindkét esetben a bíráskodás kimenetelét mindkét félnek el kellett fogadnia, tiszteletben kellett tartania. (Tárkány Szücs E. 1981: 794–796.)

röviddel napfelkelte előtt jó fel. Ha vörös lenne, jobban tartanék tőle. Kétségtelenül uralkodók halálát jelenti, csóváját viszont mintha Lengyelország felé fordítaná. De várom a Te ítéletedet. Teljes szívemből hálás lennék, ha közölnéd velem, mint vélekedsz.” A levélbe foglalt kérdések határozottan jelzik azt, hogy a humanista teológus égi jelnek tartja az üstökös megjelenését. Levele bővelkedik kora divinációs újdonságaiban. A levél élén arról értesíti hittársát, hogy leánygyermekke született, a születés időpontja alapján apácává kell lennie. Foglalkoztatja továbbá az, hogy friss látomások megjövendölték Keresztély király visszatérését, politikai forrongások bekövetkeztét, háború közeledtét, a császár bukását. (A. Warburg 1920/1986: 10–11.)

3. Hitler a svájci Karl Ernest Krafft asztrológus tanácsaihoz igazodott, Churchill Barbara Harris jövendöléseit tartotta tiszteletben. Sztálin Wolf Messin jós véleményét kérte a német invázió megállításáért. 1941-ben meglátogatta a híres moszkvai jósnőt, Dmitrievna Nikonovát, aki megjövendölte, hogy „a Vörös Kakas győzni fog. A dicsőség a tied lesz.” Leonid Brezsnyev egy Dzsuna nevű parapszichológus szolgálatait vette igénybe. Charles de Gaulle asztrológusa Maurice Vasset (alias Regulus) volt. Jacques Chirac horoszkóp olvasásával kezdte a napot. Ronald Reagan amerikai államelnök szintén állandó jelleggel betartotta asztrológusa horoszkóp-előírásait. Államfői esküje letételének időpontját 9 perccel későbbre módosította, mert a horoszkóp szerencsésebb pillanatnak tartotta. Diplomáciai útjai előtt mindig kikérte az asztrológus tanácsát. Asztrológusa választotta ki az orosz államfővel a nukleáris fegyverek használatának elvetését leszögező egyezség aláírásának időpontját (1987. december 8., 13.30 óra).

A kommunizmus köztudottan a tudományos materializmus és az ateizmus ideológiáját propagálta, mind a miszticizmust, mind a vallásgyakorlást üldözte. Ennek ellenére a jósok népszerűek maradtak a szocializmus éveiben is. A kommunizmus világhírű jósasszonya volt a bolgár Baba Vanga (1911–1994). 12 éves korában az erdők tündéreitől kapta tehetségét. 14 éves korában megvakult. A bulgáriai diplomáciai úton lévő politikusok (Todor Zsivkov, Indira Gandhi) őt is meglátogatták. A román államfő és felesége többször kérte ki véleményét. Megjósolta a Kursk tengeralattjáró elvesztését. A Ceaușescu házaspár a bukaresti Mama Omida (kb. 1940–1994) jóslatait vette igénybe. A jóst koci szállította rendszeresen az államfői lakásba. Kegyvesztetté vált, amikor három hónappal kivégzésük előtt vérontást jósolt, egy nagy ünnep táján. „Az Elena Ceaușescunál tett utolsó látogatásakor anyám elmondta azokat a szörnyűségeket, amelyeket előre látott. Megjósolta, hogy katasztrófális körülmények között fog meghalni, decemberben, a nagy ünnep közelében” – emlékezett vissza Omida lánya.¹¹¹

Jóslástechnikák

Csillagjóslás. Sosem volt titkos tudomány. Pogány eredetű. A korai matematika, csillagismeret és a démonológia kapcsolódott össze benne.¹¹² Eredete az i. e. III–II. ezredben, Mezopotámia sumér-babiloni kultúrájában gyökerezik, ahol az ország jövőjének, az uralkodó családja eseményeinek megtudakolására szolgált.

Megnevezésére két görög szó szolgált: az *asztrológia* (*asztér* 'csillag', *nomosz* 'törvény') és az *asztrológia* (*asztér* 'csillag', *logosz* 'tudomány'). A jelentésszakadás a hellenizmus korában indult el. Ma az első a csillagismeret tudományának, a másik a csillagjóslás megnevezésére szolgál. A *genethialógia* (*genethlia* 'születésnap', *logosz* 'tudomány') későbbi képződmény, az i. e. 1. évezred közepétől az egyéni sors alakulását tudakolta meg.

¹¹¹ Anghelescu, Liana: Fiica Omidei, prima vrăjitoare cu blog. *HotNews*. 2007. 07. 10. <http://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1052914-fiica-omidei-prima-vrajitoare-blog.htm> (2012. 06. 12.)

¹¹² Az asztrológia ilyenszerű meghatározása: A. Warburg 1986: 22. Komoróczy Géza a csillagászati matematika és a csillaghit (csillagvallás) kapcsolatából vezeti le. Az asztrológiának a más tudomány szemléleti kontextusban történt leértékelődését a szerző sajnálatosnak és történetietlennek tartja; megnevezésére a *csillagtudomány* terminust javasolja. (Komoróczy G. 1995: 11–12.)

Virágkora a hellenizmus. Arisztotelész szerint a négy alaptulajdonság (meleg, száraz, hideg, nedves) a bolygókat is jellemzi. Ptolemaiosz, az alexandriai iskola mestere, a geocentrikus világmép megalkotója, asztrológiai műveket írt. Szemléleti alapja: a világminőség központja a Föld; a Nap és a Hold is bolygónak számít. A hét bolygó: Merkúr, Vénusz, Nap, Mars, Jupiter, Szaturnusz, Hold. A Napot arról a bolygóról nevezték el, amely az első órájában uralkodott. Megjósolható a földrengés, a politikai változás, az időjárás, az újszülött sorsa, a háború kimenetele, az elveszett tárgy helye. Van politikai, meteorológiai asztrológiai, genethialógia (az újszülött sorsa), a mindennapok asztrológiája.

Ebből fejlődik ki az asztrológiai éves jóvendülés, amely a 15–18. század között volt érvényben. Tartalmazta az időjárás, a mezőgazdasági munkák alakulását, a háborúk, járványok, katasztrófák előrejelzését. Százéves kalendáriumot az 1612–1664 között élt Mauritiust Knauer páter készített. Feltételezte az időjárás hétéves szakaszosságát. A reflektált idő: 1701–1801 (M. Knauer 1654/1702). Később is ért meg kiadást.

Olvasmány

1. Nostradamus (Michel de Nostradame) 1503-ban született a francia Saint-Rémy-de-Provence-ban. Fital kora nagy ambíciója volt a gyógyító füvek megismerése, ezért éveken keresztül vándorolt, gyarapította tudását. Tudásával elégedetlenkedve 1521-ben Montpellierben az orvosi egyetemre jelentkezett, majd gyakorló orvos lett. Agenben telepedett le, családot alapított. Az inkvizíció figyelmébe elől újra láthatatlanná vált. 1550-ben Salonban telepedett le, újabb házasságot kötött. Itt hunyt el 1566-ban.

A csillagok mozgására és hatására nagyapja hívta fel a figyelmét, asztrológiai tudását az orvosi egyetemen alapozta meg. 1550 után egyre több időt töltött horoszkópok készítésével, jóvendüléssel. Kortársai bizalommal vették igénybe tudását, a király is szívesen társalgott vele, mások kétségbe vonták proféciait. Éves jóslatait, előrejelzéseit évkönyveiben tette közzé.

Fő műve, a *Michel Nostradamus Mester Proféciai* először 1555-ben jelent meg, egy lyoni nyomdában készült. A fiának címzett előszó szerint a csillagok szemlélése közben az isteni ihlet lángocska formájában szállta meg. Jóslatai így születtek. Könyve 353 darab négy soros versből, *centuriá*ból áll. Jóslatai szörnyű katasztrófák bekövetkezését látták előre.

Előrejelzései sejtelmesek, többértelműek, értelmezésre szorulnak. Tekintve, hogy több proféciaja hamarosan beigazolódott, egyik kutatója azt feltételezte, hogy a versek az események lezajlása után, 1580 táján – Nostradamus halála után – keletkeztek, s az egész kötet megjelenését korábbra datálták. Ezt a feltételezést támasztaná alá az is, hogy a Nostradamus-szal kortárs irodalom nem emlegeti művét.¹¹³

2. Luther Márton (1483–1546) német hitújító, a római vallás reformátora. Wittenbergi professzorként 1517-ben fogalmazta meg 95 tételét, kiváltva a katolikus egyház támadásait.

A kor gondolkozását, vallási és politikai életét meghatározó és megosztó közéleti személyiség horoszkópját többen is elkészítették. Ketten közülük olasz asztrológus volt. Luca Gaurico (Lucas Gauricus, 1476–1558) a törvényszéki asztrológiát művelte. Luther horoszkópjához az 1484. október 22-i dátumot, a napon belül az 1 óra 10 percet vette alapul. A dátum szerint Luther démoni küldetést teljesít, és csúfos halált fog érni. A másik asztrológus, aki hasonló ellenszennvel jóslja meg élete alakulását, az Girolamo Cardano (Cardanus, 1501–1576) fizikus, matematikus és orvos. A német asztrológus, Johann Carion szintén 1484. október 22-ét veszi alapul, ám a születést 9 órára lokalizálja, s ilyenképpen Luther horoszkópjából kiesik a démoni küldetés. Ezt a Luther-horoszkópot fogadja el több, a hitújítást támogató kortárs német személyiség (Melancton, Reinhold). Szándékuk Luther Márton hitújító (profétai) szerepének a középkori csillaghiedelem szerinti legitimálása. Az asztrológusok szerint a plánéták (Szaturnusz és Jupiter) felsorakozása (nagy konstelláció) miatti 1484-es év „hősies férfúkat támasztott”, ezek közé helyezik Luther Mártont is. Lichtenberger már évtizedekkel korábban megjósolta, hogy ebben az évben jelentős vallási reformátornak kell megszületnie.

¹¹³ Az összefoglalás Gérard Morisse tanulmánya alapján készült (G. Morisse 2004).

A közvélemény feszült figyelemmel várta az eseményt: a protestánsok a „kis próféta”, a pápisták az „ördög cimborája” megszületését.

Nyilvánvaló, hogy a születés időpontjának változtatása a horoszkópkészítés mögött húzódo politikai szándékokra vezethető vissza. A két születési dátum két politikai szándékot alapozott meg: egy történelmi és egy mítikus igazságot. Továbbá pedig, Luther Márton élete védnökének egy német-keresztény szentet (Szent Márton) és a pogány plánétadémonokat (Szaturnusz és Jupiter) tették meg. (Warburg A. 1920/1986: 18–22.)

Mi a véleménye Luther Mártonnak a pogány eredetű asztrológia keresztény revitalizációjáról? Először is, történelmi tény az, hogy Luther Márton 1483. november 10-én született. A horoszkópok tehát nem a tényleges dátum alapján készültek. Elfogadja, hogy a kozmológiai esemény, a természeti csoda isten mindenhatóságát bizonyítja. Hitbeli társával, Melanchtonnal viszont abban nem ért egyet, hogy az ember sorsát kozmikus (a pogánykori plánétaistenek által irányított) törvényszerűségek határozzák meg. S ezzel ellene fordul mind az olasz, mind a német horoszkópkészítésnek.

1527-ben jelent meg az említett német asztrológus, Johannes Lichtenberger *Jövendölés* című munkája. Luther Márton elfogadja a felkínálkozó lehetőséget, előszót ír hozzá, hogy benne kifejtse a jövendöléssel kapcsolatos álláspontját. Az előszóból a következő lutheri gondolatokat emeljük ki. 1. A jövendölés „nem egyházi megnyilatkozás”, sem csillagászati munka, hanem pogány művészet. 2. Isten és angyalai jeleket állítanak az égen és a földön. A jelek azonban nem mindenkinek szólnak. A jelek által isten nem a keresztényeket, hanem a hitetleneket szólítja meg: „a jámborok végett ilyesmi nem esik, mert nekik nincs rá szükségük”. Isten nem ómenekkel tereli a keresztényeket, mint az ember kiáltással a lovakat és az ökröket. 3. A hívő kereszténynek nincs szüksége jelekre. Istennel való kapcsolata szorosabb, jövőjével kapcsolatban nem bizonytalanodik: „Keresztényeknek nem szükséges kíváncsiskodni ilyesféle jövendölések után, mert ők átadták magukat Istennek, ilyen fenyegetésre, intelmezésre nincsen szükségük”. 4. Isten és az angyalok nem tévednek, amikor jeleket hagynak; a csillagfejtők igen. Tévednek akkor, amikor nem tudják megfejteni, hogy kinek szól az üzenet; akkor, amikor a sátán sugallatait és jeleit is az angyaloknak tulajdonítják.¹¹⁴

Egy 1543-ban tett nyilatkozatában így határolódott el a jövendöléstől: „Nem is tartok felőlük semmit, nem is tulajdonítok nekik semmi jelentőséget sem, de szeretném, ha a következőt megfejtené nekem: Ézsau és Jákob egy apától és anyától, egyszerre és egyazon csillagzat alatt születtek, mégis szinte ellentétes jellemmel, alkattal és természettel. Vagyis, amit Isten végez s ami Isten műve, azt ne akard a csillagoknak betudni. Ó, az ég nem törődik ezzel, mint ahogy az Úr sem törődik az éggel. Az igaz keresztényen vallás százszor is leleplezi és bebizonyítja az ilyen mesék és képzelgések mibenlétét.” (Idézi: A. Warburg 1920/1986: 68.)

A jóskok bizonytalanokodásaira tett megjegyzése nem egyszerűen téves születési horoszkópjára utal. Luther Mártonnak is személyes élménye lehetett az az özönvízpánik, amelyet a meteorológiai asztrológiai váltott ki azáltal, hogy 1524 februárjára világméretű árvízet jövendölt. A mellékelt ábrát Reymann nevű asztrológus készítette, az 1515-ös évi horoszkópnaptárban tette közzé. A képen látható, csillagokkal tarkított hal a Halak jegyét ábrázolja, a jegy idején felsorakozó plánétákkal. A hal vízaratot zúdít a földre, ezúttal a néhány épületből álló városra. Az égszakadás egyaránt érinti a pápát és a császárt (jobbra) és a parasztokat (balra). A készülődő pánikot igyekezett csitítani a császári asztrológus, Georg Tannstetter ábrája. A kép alsó rétegében szorgoskodó embereke (parasztok) láthatók. A középső réteg az időjárást meghatározó hét plánétát jeleníti meg, amint a nekik kiszolgáltató emberek szorgoskodását figyelik. Legfelül, Istennek a felhőből kinyúló keze a plánétadémonokat mérsékleire inti, azaz a teremtményei iránti gondviselést gyakorolja.¹¹⁵ (A. Warburg 1920/1986: 29–30.)

¹¹⁴ Luther Márton előszavát közli: A. Warburg 1920/1986: 70–74.

¹¹⁵ A német művelődéstörténészek tettek kísérletet az asztrológiának a politikai és a társadalmi életet szabályozó szerepének feltárására. Johann Friedrich a korabeli asztrológiai irodalomban azt követte, milyen szerepe volt a jóslásnak a reformáció és a parasztháború korában (J. Friedrich 1864). Friedrich von Bezold azt vizsgálta, hogy az asztrológiai előrejelzések hogyan alakították a középkori történelemszemléletet (F. Bezold 1892/1918). Gustav Hellmann tekintette át az özönvíz-pánikot tápláló populáris nyomtatványokat (G. Hellmann 1914). (Hivatkozta A. Warburg 1920/1986: 28–30.)

Isten felügyel teremtményeire. Georg Tannstetter horoszkóp illusztrációja, 1523

Az *élettörténet* általában az egyén megtett életútját, szelektív életpályáját, az életpálya epizódjait jeleníti meg. Van azonban egy másik, sajátos formája is, amely az életpálya egyén előtt álló szakaszát mondja el: a jövő történetét. Ebben az esetben az élettörténet referenciája, extenziója imaginárius jellegű. Megkonstruálásakor az egyén az életét a környezetében megfigyelt életpályákhoz igazítja, tapasztalati tőkéjét és szándékait, vágyait, adottságai és körülményei figyelembe vételével sematikus modellbe projektálja. Kiterjedését tekintve biografikus jövőképe vonatkozhat a közeljövőre, az élet egészére, esetleg az utóéletre.

A *horoszkóp jövőt megjelenítő narratívum*. Előállításának tudománya a csillagjósolás, az *asztrológia*. Alaptétele szerint az égitestek (a Nap, a Hold és a nyolc bolygó, a Merkúr, a Vénusz, a Mars, a Jupiter, a Szaturnusz, az Uránusz, a Neptunusz, a Plútó) állása és járása meghatározza az emberek jellemét, sorsát, egészségi állapotát, az országok sorsát, a politikai élet alakulását, az élőlények életkörülményeit, az időjárást. Formái a születési asztrológia (események előrejelzése, a jellem kikövetkeztetése), politikai asztrológia

(egy nemzet, egy ország jövőjének előrejelzése), terminus-tanácsadás (üzleti vállalkozás, házasságkötés, utazás időpontjának előírása), geofizikai asztrológia (időjárás, katasztrófák előrejelzése), orvosi asztrológia (betegségek diagnosztizálása, gyógyító eljárások előírása).

A horoszkóp készítésének története. Az i. e. 3–2. évezredben alakult ki a mezopotámiai sumér-babiloni kultúrában (akkádok, babilóniaiak, asszírok, káldeusok). Innen terjedt el a nagy ókori civilizációkba (Egyiptom, Izrael, India, Kína, Perzsia, Görögország, Róma). A mezopotámiai csillagjósásról kevés adat maradt fenn. Feljegyzések és táblák készültek az újbabilóniai birodalmat megalapító káldeusok (asszírok) részéről, I. és II. Sargon asszír király idejéből. Ezeket áthatja a meggyőződés, hogy az égitestek szabályosan mozognak, konstellációjuk ismétlődik, s a földre és az emberek életére gyakorolt hatásuk is szabályosan érvényesül. A csillagokból, az előjelekből való jóslás tudománya a *mantika* volt. A közvetlenül az időszámítás kezdete előtti és utáni görög asztrológia művei fennmaradtak, ugyanis a csillagjósálás nem minősült titkos tudománynak. Csillagászati munkássága is volt Eukleidésznek, Eratoszthenésznek, Claudiosz Ptolemaiosznak. Ptolemaiosz az *Apotelesmatika* című munkájában kísérlete meg az asztrológia és az arisztotelészi természetkép összebékítését. Kimutatta, hogy a négy alaptulajdonság (meleg, száraz, hideg, nedves) az égitesteket is jellemzi, s ennek következtében befolyásolják az évszakok alakulását, a földi eseményeket, a föld különböző részein élő népek életét. Hatásuk eltérő, az égen elfoglalt helyüktől (égi jegy és ház) függ.¹¹⁶ Híres asztrológus volt a római Marcus Manilius, az arab Abu Massar, Albertus Magnus, Rogerius Bacon. A csillagjósálás újkori nagy mestere volt Regiomontanus (Johann Miller), Mátyás király kedvelt csillagósa, Regensburg püspöke, a Julianus-naptár reformátora; Paracelsus, Johann Cario, Rhaeticus (Georg Joachim). A csillagokból való olvasást Jacques Gaffarel az égi ábécékre vezette vissza (felhők alakja, villám, madarak röpte).

Átélté a geocentrikus világnézet bukását, átvészelte a középkori kereszténység üldözését. Megítélése ambivalens módon történt. V. Szixtusz pápa 1568-ban bullában nyilatkozta azt, hogy a szabad akarat és az asztrológia nem összeférhetetlen. Olykor papok, egyházi előljárók maguk jövedöltek. II. Szilveszter pápa, Pierre d'Ailly Cambray bíboros korábban asztrológus volt. Mások asztrológusok tanácsát követték. III. Kelemen pápa asztrológiai előrejelzést készíttetett, IV. Kelemen Rogerius Bacont asztrológiai munkásságát patronálta, II. Pál pápa mellett udvari asztrológus dolgozott, IV. Szixtusz pápa az asztrológus Regiomontanust püspökké nevezte ki, VIII. Ince pápa asztrológust vett igénybe koronázása időpontjának kiválasztásához, Richelieu bíboros asztrológust tartott maga mellett.¹¹⁷ X. Leo pápa 1520-ban asztrológiai tanszéket szervezett. III. Pál pápa Lucas Gauricus asztrológus püspökké léptette elő. Mások a vallás nevében kiközösítették, üldözték az asztrológusokat. A középkor és az újkor határán Agrippa von Nettesheim *De occulta philosophia* című munkájában illesztette bele a korabeli tudományok kontextusába.¹¹⁸ A Kopernikus és Kep-

¹¹⁶ Ptolemaiosz asztrológiai felfogását ismerteti: A. Lehmann 1898/1900: 224–235.

¹¹⁷ Az asztrológiát támogató pápák jegyzékét Klaus Matefi állította össze. Forrás: <http://www.klausmatefi.lima-city.de> (2012. 07. 21.)

¹¹⁸ Agrippa asztrológiai felfogását ismerteti: A. Lehmann 1898/1900: 285–297.

ler által megalkotott heliocentrikus világnézet következtében különvált a csillagásztantól (asztronómia), kizárólagosan a jövő előrejelzésének művészete maradt. A felvilágosodás racionális gondolkodása következtében jelentősen háttérbe szorult.

A nyugati (európai) horoszkóp a Nap pályáját (állatöv) 12 állatövjelre (jegy, csillagjegy) osztja. Ezek a kos, a bika, az ikrek, a rák, az oroszlán, a szűz, a mérleg, a skorpió, a nyilas, a bak, a vízöntő, a halak. Ugyanakkor a Nap pályája által körülírt kört a vízszintes horizont- és a függőleges meridián-tengely 12 házra osztja. Az ember sorsát a csillagok konstellációja, a domináns állatövi jegy, valamint a bolygóknak a házakban elfoglalt helye határozza meg.¹¹⁹

Leonhard Reymann 1515-ben készítette a mellékelt ábrát. A belső kör a hét plánéta-istent ábrázolja, a bal középmezőtől indulva a következő sorrendben: Vénusz, Hold,

Özönvizet előrejelző horoszkóp. Reymann horoszkópja, 1515.

(Forrás: A. Warburg 1986: 29.)

¹¹⁹ Az európai horoszkóp bemutatása: A. Lehmann 1898/1900: 304–313.; Fónagy I. 1943/1999: 230–252.

Merkúr, Jupiter, Szaturnusz, Mars, Nap. A közbülső kör az állatöv, benne a 12 csillagjegyet (csillagkép): Kos, Bika, Ikrek, Rák, Oroszlán, Szűz, Mérleg, Skorpió, Nyilas, Bak, Vízöntő, Halak. A külső kör az ember életének területeit ábrája: a számozás rendjében: az élet (jellem, temperamentum), az üzleti élet (anyagi helyzet), kapcsolatok (barátok, testvérek), otthon (szülők, születési hely), gyermekek, egészség–betegség, házasság–szerelem, halál, vallásos élet (hit, Isten), hatalom (tekintély, hírnév, állás), érzelmek (remény, jótékony-ság, siker), szenvedés (szerencsétlenség, börtön, ellenség, bánat).

Az európai gyakorlat mellett a horoszkóp készítésének több nagy irányzata ismert. A kínai horoszkóp szintén az i. e. 3. évezredből ered, állatjegyei a patkány, a tigris, a sárkány, a ló, a majom, a kutya, a bivaly, a nyúl, a kígyó, a kecske, a kakas, a disznó. A arab horoszkóp sumér eredetű, Olaszország megszállása után Sziciliában meghonosodott és máig fennmaradt a paraszti gyakorlatban. Ebben a rendszerben minden ember valamilyen fegyver jegyében születik, s emellett sorsát meghatározza a születés helye és a szülők társadalmi státusa. A rövid fegyverek a kés, a tőr, a hosszú kés, az arab tőr, a közepes fegyverek a csillag, a buzogány, a fejsze, a lánc, a hosszú fegyverek pedig a kard, a lándzsa, a parittyá, az íj.¹²⁰

Olvasmány

A vatikáni könyvtárban található egy 16. századi latin nyelvű kódex. Első része Eukleidész-kivonat, második része asztrológia elméleti munka, a harmadik pedig horoszkópokat tartalmaz, a következő felosztás szerint: császárok, királyok horoszkópja (Miksa császár, VIII. Henrik angol király, I. Ferenc francia király, Zsigmond lengyel király); pápák horoszkópja (II. Pál, III. Pál, VII. Kelemen pápa); hercegek, őrgrófok, grófok, püspökök horoszkópja; nagyhírű tudósok horoszkópja (Regiomontanus, Erasmus, Dürer, Luther); városok és épületek alapítása, újrāépítése (Firenze, Velence, Bologna); a Melanchton-család horoszkópja.

A kódexben négy magyar király horoszkópja is megtalálható. Ezek a királyok Hunyadi Mátyás, II. Lajos, I. Ferdinánd, I. Miksa.

Husztí József kutatása tisztázta, hogy a kódex szerzője Othmarus német mester, aki a horoszkópokat csupán összegyűjtötte. I. Ferdinánd és I. Miksa horoszkópját a hírneves asztrológus, Lucas Gauricus kéziratosa – nyomtatásban 1552-ben megjelent, *Tractatus astrologicus* című – horoszkópgyűjteményéből vette át. Mátyás horoszkópját olyan asztrológus készítette, aki közelről ismerte a magyar király élete eseményeinek pontos dátumát.

„Ma a kiemelkedő férfiakraól tanulmányok, életrajzok jelennek meg; akkor ezeket részben horoszkópgyűjtemények [sic!] pótolták” – állapítja meg Husztí József (Husztí J. 1928: 2).

A 16. században megjelenik és hihetetlen méretekben bontakozik ki a nyomtatás. A művelődés történetében új korszak nyílik, amelyben a könyv és az olvasás beépül a mindennapi életbe. A különböző társadalmi rétegek rendre, fokozatosan építik be kulturális gyakorlatukba. Hatására elmozdulnak a kulturális horizontok, a lokális hagyományok közvetítésére szakosodott orális mellett meghonosodik a vallásos és világi értelmiségi

¹²⁰ A horoszkóp bemutatásakor Hernádi Gyula és Vinkó József munkáját vettük alapul (Hernádi Gy. – Vinkó J. [1992]: 13–63).

kultúrát népszerűsítő, a megörökítés által a kulturális eszményeket állandósító, az időben és térben távoli életvilágokba bepillantást nyújtó nyomtatott könyv, később a hír-
lap. A *kalendárium* a 15. században született meg, Regiomontanus kezdeményezésére (1474). Legkorábban csillagászati-időjárású évkönyv szerepét töltötte be, amely hamarosan az egészséges életvezetésre, gazdálkodásra vonatkozó tanácsokkal egészült ki, s rendre történelmi-földrajzi-természettudományos ismereteket, majd szórakoztató-oktató olvasmányokat közölt. A kalendárium történetével szorosan összefonódott a *ponyva*, a *népkönyv* története.¹²¹

A kalendárium jelentősége – többek között – abban áll, hogy az antik és a középkori asztrológiát konzerválta és elterjesztette. Ebben a vállalkozásában nagy szerepük volt a szöveget kiegészítő illusztrációknak.¹²² Pogány Péter ponyva-kutatásaiból tudjuk, hogy a szerencsekönyvek a 18. században lepték el a vásári ponyvákat. Csízóiok, az álmoskönyvek, kiromantikai és lutris tanácsadók, a szerencse verses ábécéjének, a szerencsekerek kiadásai, a szerencsés és szerencsétlen napok jegyzékei és példatárai, Fortuna, Sybillakönyvek, szerencse-kézikönyvek, orákulumok láttak napvilágot, gyors egymásutánban. A könyvcímek a jövő megismertetését, a jövő titkainak feltárását ígértek: *Álom könyvetske, miken kell az éjjeli látásokat, jelenéseket és álmokat érteni és magyarázni; 1799-iki Esztendőbeli megnagyobbított álmoskönyv a Lottériában megjátszásra ajánlható számokkal; Mit mond a tenyerünk?; Szerencsét mutató magyar ábécze, Szerentse és Szerentsétlenség Tüköre; Fortuna, az az szerentsének avagy szerencsétlenségnek kerekke, Jóslatok, melyekkel 36 különböző kérdésre a plánéták és görög hamisistenek 36 képeik körül írt 576 számban felelnek, Szerencse sáfár, az az: olyan zsebben hordozható Könyvetske, melly a Szerentse Vadászóknak kinyomtatattván készült A megavúlt Szerentse Tüköre helyett; Sybilla. Jövendő-mondó. Közöttük kelendőnek bizonyultak a horoszkópok is. A Bartalits család nyomdájában 1869-ben jelent meg, s 5 krajcárért került forgalomba a *Jövendölések, azaz szerencsés vagy szerencsétlen nap vagy órában született-e valaki*. Tornyai János az egyek hónapok szerencsésjét versben foglalta össze, s kötetben terjesztette (*A jelen és jövők titka, avagy mi van a sors könyvében megírva*).¹²³ Ebben a folyamatban a horoszkóp a társadalmi életben, a szórakoztató játékok és olvasmányok körében kontextualizálódik. „Jóllehet nagy költséggel, de csak a vitézlő Magyar*

¹²¹ Az írás elterjedésének körülményeit és következményeit alább foglaltuk össze (Keszeg V. 2008: 45–79, 90–102). A könyv születéséről: F. Braudel 1979/2004: 405–411; L. Febvre – H.-J. Martin 1958/2005. A ponyva művelődéstörténeti jelentőségéről: R. Mandrou 1964 (lásd: Elekes L. 1970); N. Zemon Davis 1975/2001. A magyar kalendárium történetéről: Gellériné Lázár M. 1974; Szelestei Nagy L. 1988; Dukkon Á. 1988. Az olvasás forradalmáról és történetéről: G. Cavallo – R. Chartier 1997.

¹²² A kalendáriumok ilyen szempontú jelentőségét és történetét összefoglalja: A. Hauber 1916. Ismerteti: A. Warburg 1920/1986: 23–25. A képi megjelenítés jelentőségéről fogalmazza Aby Warburg: „Miután a mozgatható betűkkel történő nyomtatás segítségével a tudós gondolat megkezdte aviatikus pályafutását, most a képnyomtatás művészete révén a képi eszme is – melynek nyelve ráadásul nemzetközileg érthető volt – szárnyakat kapott” (i. m. 32).

¹²³ A ponyvairodalom szerencsekönyveit ismerteti: Pogány P. 1978: 211–243.

nemzetnek kedve tselekedtette [...] hogy ő nékik is legyen valami olly játékok, mellyel ürességben időt mulathassanak [...] mivelhogy pedig az előbbi Szerentse könyvek igen kioszlottanak [...] látván, hogy sok jámbor keresi, és kívánnya: tetszett, hogy én is újonnan kinyomtatnám” – indokolta ügyszeretétét egy 1794-es szerencsekönyv kiadója (idézi Pogány P. 1978: 224). Egy ponyvaköltő őszintén beismerte, hogy Fortuna titkait maga sem ismeri: „mint a legostobább / Tyúk az ábécéhez; / Annyit ért e kis könyv / A jövődőléshez. –/ Sybillánk azért van / Hogy megnevetessen / S elmulattasson tán / Borongó kedvedben” (idézi Pogány P. 1978: 236).

Olvasmány

1. A csillagjegyeket az ókori zsinagógákban padlómozaikként jelenítették meg. A középkori katedrális építészet díszítésre használta.¹²⁴ A polgári építészetben szintén feltűnnek a zodiákus motívumai. Zodiákus szobát készítettett a 16. században Diószegi István kőfaragóval Báthory Zsigmond diplomatája, Kakas István a Kolozsvár főterének keleti oldalán álló házában (Gaal Gy. 1995). Az épület építése a 14–15. században kezdődött, majd a tulajdonos, Wolphard Adorján plébános és püspöki vikárius a 16. század második harmadában reneszánsz stílusúra alakította. A család egyik örököse, a főbíró Wolphard István a század végén folytatta az átalakítást. Korai halálát követően az özvegy új férje, a fejedelmi titkár, diplomata Kakas István fogott építkezésbe, 1590 után. Ezekben az években készült el a Zodiákus terem néven ismert helyiség. Téglalap alakú terem, dongaboltozatába 3+3 fiók nyúlik bele. A fiókok 4+4 gyámkőre támaszkodnak. A boltozat hosszanti tengelyének és a fiókok tengelyének találkozási pontjában 3 zárókő helyezkedik el. A 8 gyám- és a 3 zárókőre 10 faragott csillagjegy (Kos, Skorpió, Bak, Bika, Ikrek, Szűz és Mérleg, Halak, Rák, Oroszlán), valamint 2 címer (Hunyadi, Kakas) került. A faragványok kivitelezésének egyenetlensége több kőfaragó közreműködésére vall. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a csillagjegyek a brassói humanista, Honterus metszeteit követték. A művészettörténet által felvetett kérdések a következők: mi magyarázza, hogy az állatvíj jegyek közül hiányzik a Nyilas és a Vízöntő? A ház melyik tulajdonosa, a főbíró Wolphard István, 1585/1586 előtt, vagy pedig a fejedelmi diplomata Kakas István, 1590 után rendelte meg a munkát? Az épületet 1994-ben átvizsgáló művészettörténész, Kovács András az épület szerkezete, datálható strukturális elemei alapján azt állapította meg, hogy a terem díszítését Wolphard István rendelte meg. Az eredeti terv a teljes csillagos égboltot jelenítette volna meg, középpontba állítva a tulajdonos címerét. A terv a megrendelő halála miatt befejezetlen maradt, az új tulajdonos pedig a maga címerének elhelyezésével zárta le.

A kolozsvári Zodiákus terem csillagjegy ábrázolása beszédes példa az asztrológiai szemlélet sorozatos rekontextuálódására. A pogánykori csillaghit vizuális motívumai a humanista Honterus közvetítésével a 16. század végén dekoratív funkcióhoz jutottak a kolozsvári lakásban. A használatból kikerült helyiségek reneszánsz épületelemei építészet- és művelődéstörténeti örökségként konzerválódtak. 1994-ben így kerültek be a köztudatba. Ugyanebben az évben az épület új tulajdonosa megsemmisítette őket.¹²⁵

2. Albrecht Dürer 1514-ben készítette a *Melankólia I.* című művét, a középkori asztrológiából ihletődve. A metszet főszereplője, Melankólia kezében Szaturnusz jelképe a körző, s szintén a plánétát idézi az előtte fekvő gömb. A távolban a tenger fölött a Szaturnusz sugarakban szórja fényét. A humorális patológiát valló ókori orvosok (Hippokratész) szerint a fekete epe okozza; ellenszere a Jupiter megidézése. Ezzel párhuzamosan a melankólia a megszállottság, örület sajátos állapota. Az asztrológia tudomása szerint a Szaturnusz jegyében születik, s az egyént jövődőlésre teszi alkalmassá. Dürer festményén ezt idézi a főszereplő feje fölött a falba mélyített számnégyszet. Fejét pedig a búskomorságot előző *teukrion* (gyógynövény) díszíti. A kép felületét uraló fegyelem humanista kompozícióvá alakítja a művet. A kép annak a hosszú folyamatnak az utolsó állomása, amely során a betegségek és a Szaturnusz által befolyásolt

¹²⁴ Áttekintését lásd: Klaus Matefi: *Bibliai vallások és az asztrológia*. Forrás: <http://www.klausmatefi.lima-city.de> (2012. 07. 21.)

¹²⁵ Az épület leírását Kovács András végezte el (Kovács A. 1994).

személyiségtípusnak számító melankólia a középkor után, a reneszánsz, a barokk, a romantika korában a művészi alkotáshoz szükséges kiválasztottság (Arisztotelész), ihlet, lelkiállapot, érzékenység, receptivitás (Ficino) metaforájává változott át.¹²⁶

Albrecht Dürer: Melankólia I. 1514

3. Bákó központjában 1991-ben tették le az ország legnagyobb, Európában nagyság szerint negyedik ortodox katedrálisának alapkövét, amely az Úr Mennybemenetele nevet viseli. 2008-ban a katedrális köré parkot terveztek, benne szökőkúttal. A kutat virágkelyhet utánzó 12 függőleges betonlap veszi körül, mindenken egy-egy csillagjegy. Az építmény elhelyezését az ortodox egyház elítélte.

¹²⁶ A mentalitás és a jelentés átrendeződését gazdag irodalom követte nyomon (R. Klibansky – E. Panofsky – F. Saxl 1964/2002).

Csillagjegy ábrázolás Bákó központjában. (Forrás: <http://www.ziaruldegarda.ro>)

Geomancia. Keleti eredetű jóslás. Jelentése: *geosz* 'föld' + *mantisz* 'látnok'. Eredetileg a föld viselkedéséből levont következtetéseket jelentette. Jelentéssel rendelkezett a föld morajlása, ropogása, rázkódása, megrepedése. Ezek a jelek ritkán, szélsőséges helyzetben szólaltak meg. A káldeusok a viasz és az ólom öntését sorolták a geomanciahoz. Alapformája azonban az, amikor a földre, a homokba vagy papírlapra az ember – figyelmét kapcsolva és egy kérdésre összpontosítva – vonalakat vagy pontokat rajzol,¹²⁷ s ezek számát és elhelyezkedését értelmezi. A „pontozó művészet” a 15. századra alakult ki. Alapműve a Cremonai Gerardus által 1160 körül lefordított arab munka.

A geomanciát Agrippa illesztette az asztrológiába. Homokba vagy papírra pontokat kell írni. Ezután a pontokkal beszórt felületet 5 függőleges és 5 vízszintes vonallal 16 mezőre kell osztani, azaz a pontokat – bizonyos eljárások segítségével – a horoszkóp 12 házába kell beírni. (A. Lehmann 1898/1900: 317–320.)¹²⁸

Egy másik eljárás szerint négy sorba tetszőleges számú vonalat vagy pontot kell rajzolni. A vonalakat vagy pontokat össze kell számlálni, páros szám esetén a sort két, páratlan szám esetén egy ponttal kell helyettesíteni. Az egymás alatt elhelyezett pontokból kapott alakzatot kell értelmezni. (Amennyiben mind a négy sorba egy-egy pont kerül, a szerencsétlenségek sorát jelenti. Amennyiben mind a négy sorban 2-2 pont található, ambivalens helyzetet jelöl: fáradtságos munkával megszerzett jövedelmet; balesettel járó utazást;

¹²⁷ Afrikában a jeleket egy kerek tálcára szórt, növényi eredetű púderbe írják (B. Maupoilt 1943; idézi Alexandrian 1983/1994: 212).

¹²⁸ A geomancia elterjesztését Alexandrian Christofe de Cattan 1558-ban megjelent, *La Géomancie* című munkájának tulajdonítja (Alexandrian 1983/1994: 210–211).

hűtlen szeretőt; nők miatti bosszankodást. Egyértelműen szerencsés kombináció a 2x2 és 2x1 pontból álló alakzat: örömet, sikeres üzletet, jó hírt, harmonikus kapcsolatokat. (Hernádi Gy. – Vinkó J. [1992]: 151–156.)

Tükröző felületek használata. A kristálynézésre az ókorból van hivatkozás. A tükröző felületek szerint a jóslás következő formái ismertek: *hidromancia* (természetes vízfelület), *gastromancia* (serlegbe tett víz), *onimancia* (víz helyett olajból és koromból készített keverék, körömrre vagy tenyérre kenve), *krystallomancia* (kő, kristály). Az eljárás magyar változata a köröm mákolajjal való bekenése. Tükröt használtak a magyar kincsásó táltosok is. A középkor új technikát honosított meg, a természetes mágiával kapcsolta össze a jóslástechnikát (Jean-Baptiste Della Porta 1612). A néző huzamos böjt után vállalkozott a tudakozódásra, hallucinogén szerekhez folyamodott, növények égetésével füstöt gerjesztett, mereven nézett a fényes felületre. Ilyen körülmények között látomásban részesült. A tükrözés újabb fordulópontja a spiritizmus 19. századi megjelenése és elterjedése. Ettől a kortól kezdve a néző médium, aki megidézett szellemet látott a tükrőben. (Alexandrian 1983/1994: 229–233.)

Rhabdomancia (ógörög *rhabdos* 'vessző') varázsvessző segítségével történő kereséstechnika. Vízér, nemesfém, kincs, eltűnt tárgy, halott személy hollétének megtudakolására vették igénybe. Története szerteágazó. Az ókori pogány tudakozódás vessző nélkül történt. A föld gyomrában rejlő kincs vagy holttest helyét a muslicasereg, a naplementekor a földből felszálló pára jelezte. Ilyen helyen este szájával lefele fordított, zsírral megkent bronzedényt ástak a földbe. Ha reggelre vízcsepp gyöngyözött a felületén, akkor forrást lehetett találni. Tacitus szerint a germánok faágat metszettek, darabokra vágták, hieratikus (papi, szent) jeleket karcoltak a pálcákra, majd ezeket egy fehér szőttesre hajították, és az elrendeződésükből következtetést vontak le. A tulajdonképpeni varázsvessző Németországban jelent meg a 15. században. Minerológusok aranyat, ezüstöt kerestek a segítségével. Innen ered az elnevezése: *Ruthe eines Bergmans*, *Virgula Mercurialis*. A kútásók egy évszázaddal később vették igénybe. Franciaországban honosodott meg, két magyar kalandor terjesztette el a 17. században. Holttest keresésére való alkalmassága egy 1692-es évi Lyon-i gyilkosság áldozatainak és elkövetőjének előkerítése nyomán került be a köztudatba. A varázsvesszőre vonatkozóan különböző előírások vonatkoztak, pl. mogyoróvessző legyen, két darabból kell összeállítani, villa alakú legyen. Rezgése vagy függőleges pozícióba kerülése a keresett tárgy megtalálását jelzi. Az egyház többször támadást indított ellene. Az első világháborút követően *radiesztézia* néven vált újra népszerűvé. (Alexandrian 1983/1994: 241–246. További irodalom: Diószegi V. 1980; H. Biedermann 1976/1989: 186–187; Pócs É. 2006.)

Dactylomancia. Összetett görög szó, 'gyűrű + jóslás'. Hajszára akasztott gyűrű lengése ábécé vagy vizescsésze fölött. Rabelais a középkor görög származású római történéskének,

Ammien Marcellin-nek tulajdonítja a jóslástechnika leírását, a 371-es évből. (F. Rabelais 1546/1711 III.: 140.)

A **sorsvetés** (gör. *kleromancia*, lat. *sortilegium*) alapját az a meggyőződés képezi, hogy a véletlen emberi mozdulatban isteni jel nyilatkozik meg.¹²⁹ Különböző formájú és színű kövecskékkel, csontocskákkal vagy tábláscskákkal végezték. Ezeket a tárgyakat a földre szórták, s ilyenkor az elhelyezkedésüket, a látható oldalunkon található ábrát, egymáshoz való viszonyukat értelmezték, vagy urnából, edényből emelték ki találomra. A 12. századtól, majd a nyomtatás megjelenése után a kérdezőt a sorsvető könyv segítségével a kérdésétől dobókocka vezette el az egyik adekvát válaszig. A 19. századtól a sorsvetés új – a nyomtatással szintén összefüggő – formája volt a vásári forgatagban árusított *planétacédula* vásárlása. A jövőjére kíváncsi egyén „szerencsésjét” betanított fehér egér, madár húzta ki. (I. *sorskönyvek*, *sorsvető könyvek*, *Szibilla könyvek*.) Ugyanebben az időszakban – a 16. században – a *sorsvetés*, a *sorsvonás* és a *sorshúzás* az elosztás, a nyeremény ki-sorsolásának megnevezésévé vált.¹³⁰

A sorsvetésnek a magyar nyelvterületen elterjedt formája a *rostaforogtatás*, a *rostavetés*. A technika az ókortól használatos, ellopott, eltűnt tárgyak, tolvaj és gyilkos hollétének megtudakolására. A rostát vagy a szitát magasba emelik, ingani engedik. Vagy megperditik, s szabadon engedik. A kilendülés iránya a tolvaj, a bűnös tartózkodási irányát mutatja. Konkrétabb megoldásban a gyanúsítottak körben állnak, s a kilendülő rosta azonnal megmutatja, ki volt a tettes. Máskor az ollóval magasba emelt rosta a felsorolt nevek egyikének elhangzásakor jön mozgásba. A rostaforogtatást általában asszonynak kell végeznie. (Dömötör S. 1929; Szendrey Á. 1948/1986: 299–302; Gunda B. 1989.)

Szintén sorsvető eljárás a *babvetés*, a *bobolás*. Korai említése a boszorkányperekben található meg. A jós 41 paszuly- vagy kukoricaszemet helyez a rostára vagy a szitára. Találomra három csoportba osztja, s a három csoportból addig vesz el 4-4 szemet, amíg az egyes csoportokban négynél kevesebb szem marad. A maradék szemeket rendre három sorba rendezi el. Amikor a 41 szemet elrendezte a három sorba, a szitát megrázza, s a szemek elrendezéséből következtet az ellopott tárgyra vagy az eltűnt személyre. (Sebestyén Gy. 1900, Szendrey Á. 1948/1986: 286–290.)

Álomfejtés, oneiromancia. Mint minden jóslástechnika, megítélése ellentmondásos. Diogenész nevetségesnek tartotta. Homérosz szerint minden álmot isteni üzenet, nem mindenik teljeseedik be. Egyes álmokat isten azért továbbbít, hogy az embernek kedvét szegje, próbára tegye.

Mezopotámiában az álmokról szóló első feljegyzések az i. e. 3. évezredben készültek. Az álmok két típusa volt ismert. Az álombeli üzenet esetében az álomban megjelenő isten

¹²⁹ Megjegyezzük, hogy a Magyar Néprajzi Lexikon az *istenítélet* címszó alá vonja a tudakozódás e formáit (Tárkány Szűcs E. 1979).

¹³⁰ A régi erdélyi magyar nyelv szavainak szövegkontextusa: Szabó T. A. 2002: 878–880.

egyértelműen közli üzenetét. A másik álmotípus, a szimbolikus álom esetén az egyén csupán az álmot érzékeli, megfejtését magának kell elvégeznie.¹³¹ Az álomfejtés az álom „feltörése”, „feltárása”, „feloldása” (sumer *bur*, akkád *pasáru*, héber *páasar*). Az eljárás lépései: 1. az álom szegmentálása, 2. a szegmentumok megmagyarázása, 3. az álom szegmentumainak összegző értelmezése.¹³²

Alapkönyvének az újkorig a daldianosi Artemidórosz (i. sz. 2. sz.) *Oneirokritika* (*Álmoskönyv*) című munkája számított. Könyve megírására a szerzőt az édesanyja városában tisztelt Apollón isten szólította fel.¹³³ Könyvét a szerző a fiának ajánlotta. Felhasználta a jóslás egyiptomi és ázsiai hagyományait, valamint az utazásai során hallott álmotörténeteket. Álomértelmezésében az alexandriai könyvtár megalapító Ptolemaios Sótér (Hierophilos) álomtipológiáját követte. Eszerint vannak az istenek által küldött álmok, az emberi lélekben születő álmok és a külső tényezők hatására születő (pl. erotikus) álmok.

Az álmok eredete, értelmezhetősége a könyv első fejezetének témája. Artemidórosz csoportosításában az egyik álmotípus a mindennapi, közönséges álom, amely valamilyen külső hatásra alakul ki, a jelennel van kapcsolatban, s alvás után feledésbe merül. Ennek *enüpnion* a neve (latin megfelelője az *insomnium*). A másik álom az onirikus látomás, az *oneirosz* (latin *somnium*). Olyan jövőre vonatkozó előrejelzés, amely emlékezetes marad, s az egyént a jövőjén való töprengésre ösztönzi. Vagy kérésre, vagy spontánul kerül rájuk sor. Értelmezni ezeket érdemes és szükséges. A látomás jelek segítségével jeleníti meg a jövőndőt, a megjelenítés lehet egyszerű vagy összetett. Az álmok az ember lelkében kapják meg képi formájukat. Az értelmezéshez az embernek gyakran segítséget kell kérnie.¹³⁴ Az álom értelmezőjének figyelembe kell vennie az álmot látó személy korát, foglalkozását, társadalmi státusát (szabad polgár, rabszolga), anyagi helyzetét, egészségi állapotát, hangulatát. Valamint, az álmot teljes terjedelmében, minden epizódjával együtt lehet értelmezni. (Lásd minderről: Hahn I. 1985: 26–36.) Ezt követően a szerző az álmok témáit és motívumait rendszerezi. A könyvet a 9. században arabra fordították. A 16. században olasz, latin, francia, angol, német fordítások, kivonatok készültek belőle.

Az ókori Keleten, valamint Görögországban megválasztották az álomban részesülés helyét. A kiválasztott személy a szentélyben töltötte az éjszakát. (Komoróczy G. 1995a: 51.) Görögországban a beteg állapotának fordulását Aszklépiosz templomában álmodták meg. Nagy Sándor halálos sebekkel feküdt, néhány tábornoka elment Aszklépiosz templomába, megtudakolni, hogy a fejedelmet a palotában hagyják-e vagy a szentélybe vigyék. Válasz: hagyják ott, ahol van. Lehmann írja le, hogyan gyógyítottak Görögországban Hippokratész előtt (Kr. e. 4000). A beteget a templomba fogadták. Böjtölt napokon át, bort

¹³¹ A tipológia: L. Oppenheim 1956; idézi Komoróczy G. 1995a: 72.

¹³² Az asszír omenek értelmezését bemutatja Komoróczy G. 1995a: 55–67.

¹³³ Feltételezhetően az augurok tudását (*Oionoskopia*), a kéz alapján történő jóslást (*Kheiroskopia*) is összefoglalta.

¹³⁴ Az oneiromancia két fázisa az *oneiroszkópia*, az álom érzékelése, és az *oneirokritika*, az álmok értelmezése.

nem fogyasztott. Az orvosok körülvezették a templomban, ahol képeket és a gyógyulások emlékére állított táblákat nézték meg. Áldozatot mutattak be. A beteg fürdött, bekenték kenőcsökkel, megfüstölték, a templom belsejében lévő ágyban elaltatták. Ekkor vált méltóvá a kinyilatkoztatás befogadására. Az orvosok az így kapott előírást tartották be a kezelés során. A tengerészek útnak indulás előtt Poszeidón templomában aludtak, imádkoztak a tengeristenhez az út eseményeinek előrevetítéséért.

Az 1800-as években az álmoskönyvek özöne került a vásárlók elé.

Az álomértelmezés történetében az utolsó fordulópontra a pszichoanalízis hozta. Ez az irányzat az álomban nem a jövőt, hanem az álmodó egyén múltját, tudatalatti világát ismerte fel.¹³⁵ Sigmund Freud (1856–1939) szerint a lelkiismeret mint felettes én felügyel az egyén ösztöneire, elfojtja azok szabad érvényesülését. Az önkontroll alóli felszabadulás (a vágyteljesülés) egyik eszköze az álom. Az álom a pszichikum terméke – álommunka –, amelynek két alapvető funkciója van: feldolgozza az aktuális, napi ingereket, valamint biztonsági szelepként levezeti a felhalmozott feszültségeket. Az egyén élményeinek és traumáinak narratív formában való megjelenítése során a tapasztalatok jelentősen módosulnak, összesűrűsödnek, eltorzulnak, az esemény egyes epizódjai kihangsúlyozódnak; álomszimbolika segítségével válnak expresszív, személyes asszociációs logikát követnek. Az álomfejtés a szimbolikus elemeket és az asszociáció eljárásait követi, hogy megértse az „álommunka” célját, a „vágyteljesülésre irányuló kísérletet”. Lehetetlen az álmok mindenikét értelmezni, annál is inkább, mert az egyén ugyanolyan mértékben igyekszik elrejtetni, hajlandó elfelejteni, mint explicitté tenni álombeli élményeit. (S. Freud 1932/1977.) A fenti gondolatmenetet egy 32 évvel korábbi szintézis, az *Álomfejtés* alapozta meg, amely azt bizonyította, hogy „az álmok megfejthetők, és hogy [az eljárás] alkalmazásakor minden álom értelmes lelki képződménynek bizonyul, amely meghatározható helyen beilleszthető az ébrenlét lelki működésébe” (S. Freud 1900/2003: 15).

Carl Gustav Jung két hipotézist állított fel. Ezek a következők: „a tudattalannak van kóroktani jelentősége”, valamint, ebből kifolyóan az álmok „tudattalan lelki tevékenység közvetlen megnyilatkozásai”. (C. G. Jung 1934/1996: 7.) Az álom fontos kóroktani információkat tartalmaz, a diagnosztizálásban segítséget nyújt. Az álom sajátos szimbólumok által megjelenített üzenet: „tanácsos az álom szimbolikáját [...] valóságos szimbólumnak, azaz a tudatban még fel nem ismert s formailag még formát nem öltött tartalom kifejezésének” felfogni. (i. m. 35–36.) Ezt még az sem ingatja meg, hogy bizonyos álmok mind a beteg, mind az egyén számára értelmezhetetlenek maradnak.

Ezt a gondolatot fogalmazza meg a szépirodalom nyelvén Krúdy Gyula: „A rabok álmai könnyűvé teszik a mérlegnek azt a serpenyőjét, amelybe szomorú életsorsuk van vetve, a másik serpenyőbe pedig a kegyetlen törvény. Csak nézzük meg azokat a képeket, amelyeket felébredése után rajzol a szegény rab a börtöne falára. Vagy hallgassuk meg, hogy a börtönlakók hogyan magyarázgatják egymásnak álmaik jelentőségét! Rájövünk,

¹³⁵ A gondolat forrása: Komoróczy G. 1995a: 47.

hogy olyan helyen járunk, ahol az álmokat nem szokás nyomban elfelejteni.” (Krúdy Gy. 1925/2000: 5.)

A pszichoanalízist és a jungiánus archetípus-szemléletet a kognitív pszichológia követte, amely az álmot az egyén mentális cselekvéseként, a mentális reprezentáció természetének formájaként határozza meg.¹³⁶

A felvilágosodást követően az álom rekontextualizálódása következett be. 1. A paraszti kultúrában az álomértelmezés megmaradt a mindennapi életvezetés keretében. A városi társadalomban specialisták tudástőkéjévé változott, akik ellenszolgáltatás ellenében bocsájtják környezetük rendelkezésére. 2. Az álom tekintélyének aláásásában jelentős szerepe volt a művészi beszédmódnak, amely a sejtelmes, metaforikus-szimbolikus kifejezés egyik eszközeként sajátította ki. 3. A 20. század második felében a kognitív tudományok az álmot kutatási témává avatták. Az álomértelmezést elutasító előítéletekkel szemben arra tettek kísérletet, hogy az álomfejtést a maga szociális-világnézeti kontextusában magyarázzák meg. Egyik irányban az etnológia és a kulturális antropológia, másik irányban a narratológia, az emlékezetkutatás és a kognitív pszichológia vonták be figyelmük körébe. Első esetben az álom a kulturális másság, második esetben a narratív stratégiák, struktúrák és kompetenciák szemléletes példájává vált.

Maurice Halbwachs az álmot a társadalmi felügyelet nélküli emlékezés mintapéldájaként mutatta be (M. Halbwachs 1925). Az 1930-as évektől kezdve a klasszikus filológia fordult az ó- és középkori álomirodalom felé.¹³⁷

Arithmomancia (numerológia). A jóslásnak e formája a görög és a zsidó kultúrából ismert. Azon a meggyőződésen alapszik, hogy a betűk számértékkel rendelkeznek, a számok pedig bolygóknak feleltethetők meg. A jóslató kérdésének megfelelő szavakból indul ki. Amennyiben valaki vezércsillagát szeretné megtudni, a maga és szülei nevét veszi alapul, kiszámítja a nevek számértékét, az összeget 9-cel osztja, s a maradékot megfelelteti egy bolygónak (1 és 4 = Nap, 2 és 7 = Hold, 3 = Jupiter, 5 = Merkúr, 6 = Vénusz, 8 = Szaturnusz, 9 = Mars). (A. Lehmann 1898/1900: 320–322.) A névszámból az ember jelleme, a szívzámból (a névben szereplő magánhangzók számértéke) az érzelmeit, a személyiségzámból (a névben szereplő mássalhangzók számértéke) fizikai tulajdonsága, a születésszámból (a születési év, hónap, nap, születési hely) a plánéták hatása tudható meg. (Hernádi Gy. – Vinkó J. [1992]: 76–81.) A zsidó kabbala *gemátriának* nevezi azt az eljárást, amikor a szentírás egy szavát vagy szövegét a számérték alapján más szóvá vagy szöveggé transzformálja, s ezáltal rejtett információ szerezhető meg (R. Goetschel 1992: 59).

¹³⁶ Az álom értelmezésében beállt fordulatot bemutatja H. T. Hunth 1989; idézi Komoróczy G. 1995a: 69.

¹³⁷ Roger Pack és Karl Brackertz Artemidórosz könyvét (Pack, R. A. 1963, K. Brackertz 1979), Dario del Corno a görög (Corno, D. del 1969), Steven M. Oberhelman a bizánci álomirodalom (S. M. Oberhelman 1981) szövegeit, Alan Gardiner és Aksel Volten az egyiptomi (A. H. Gardiner 1935, A. Volten 1942), Leo Oppenheim az asszír álmoskönyveket tette közzé (A. L. Oppenheim 1956).

Betűjósolás. Germán jóslástechnika. A germán írásjelek, a rúnák az i. e. 1–2. században keletkeztek. Gyógyításra, preventív és offenzív mágiára szintén használható volt. A 22 rúnát fa- vagy fémlapra vésték, kartonlapra rajzolták. A jóslató személy összekeveri a lapokat, ezután 13 lapot taláalomra kiválaszt közülük, ezeket az órajárással ellentétes irányban körbe helyezi, a 13. lapot a kör közepére teszi. Most következik a jósló személy értelmezése, aki az egyes rúnákat a mellette lévő két, a középre tett és a körben vele szemben lévő jellel hozza összefüggésbe., valamint figyelembe veszi a rúna pozícióját (a kör középpontjához képest álló vagy fordított pozíció). Megtudakolható a jóslató személy egyénisége, sorsa, anyagi helyzetének, szociális kapcsolatainak, magánéletének, karrierjének alakulása. (Hernádi Gy. – Vinkó J. [1992]: 82–84.)

A **bibliomancia** a biblia taláalomra való felnyitásával történik. A véletlenül kiválasztott ige eligazítást nyújt.

A **testjósolás technikái.** A *hépatoszkópia*, *májjósolás* mezopotámiai jóslástechnika. Szíriában előbukkant babiloni agyagmodellek alapján rekonstruálható a májjósolás működése. A máj felületét két térfélre osztották. A „mi” térfél hibátlan volta, akárcsak a „nem-mi” térfélen megtalálható abnormális jel „jó” jelentést hordoz a „mi” szocium számára. Ha abnormális jel fordul elő a „mi” térfélen, vagy hibátlan a „nem-mi” térfél, kedvezőtlen esemény előjele a „mi” szocium számára.¹³⁸

Vállnézés, válljósolás, lapockajósolás, ómoplastoszkópia. Káld-babilóniai (nem görög) eredetű jóslás. A 10–13. századi kódexek többször kitértek rá, később jelentése elhomályosult. A kiválasztott állatot (bárány, juh) feláldozzák, lapockáját kiveszik, a húst eltávolítják róla. Általában három kérdés válaszolható meg a lapocka megfigyeléséből. Csúcsának (a hátgerinchez közeli részének) színéből életre-halálra lehet következtetni. A tiszta, fehér szín egészséget és hosszú életet jelez előre. Ha foltos, zavaros, sötét, akkor közeli halált. A lapocka közepe az időjárásról tudósít. Ha a lapockának ez a része fehér, tiszta időt jelez előre. Ha foltos, akkor szeszélyes időjárást. És végül, ha a lapocka mindkét fele tiszta, fehér, akkor békés évek következnek, ha a jobb oldalon vörös foltok színezik, vagy a bal oldalon hosszú fekete csík húzódik, háborúra lehet készülődni. Az ómoplastoszkópia jelentését Scheiber Sándor fejtette meg (Scheiber S. 1974/1996).

A **tenyérjósolás, a kiromancia** a görög és a római kultúrában vált népszerűvé. Arisztotelész ismerte a tenyérvonalakat, a rövid és a hosszú életre következtet belőlük. A 15. században a cigányok újították fel. Egy francia író jegyezte fel, hogy 1427 augusztusában egy 120 főnyi csapat érkezett Párizs környékére, Csehországból. Magukat Alsó-Egyiptomból származtatták. Feketék voltak, kócos hajúak, piszkosak, szinte pőrék. Tenyérből jósláltak.

¹³⁸ J.-W. Meyer 1987-es értelmezését ismerteti Komoróczy G. 1995: 29–31.

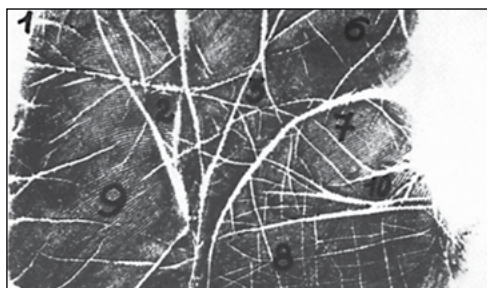
Párizs polgárai csapatostul özőnlöttek hozzájuk. Asztrológiai megalapozása a középkor és az újkor során történt meg. Népszerűsítő kiadványok a ponyván terjedtek.

Tenyérvizsgálásra vagy bármelyik tenyér alkalmas, vagy a bal tenyeret vizsgálják. Jósásra a tenyeret átszelő vonalakat, a tenyérben található dombokat, vagy az ujjakat használják. A tenyeret átszelő négy vonal az élet-, a fej-, a szív- és a sorsvonal. Értelmezhető a hosszuk, folytonosságuk, elhelyezkedésük, mélységük, elágazásuk, egymáshoz való közelségük. A dombok a hét plánétáról kapták nevüket; értelmezhető a magasságuk, kifejtettségük, barázdáltságuk. Az ujjak esetében beszédes a hosszuk, az ujjat átszelő vonalak.

Olvasmány

Kosutány István az ezoterikus tudományok iránt érdeklődő orvos (1880–1972). Ifjúkorától olvasta a tenyérvizsgálás irodalmát, orvosi pályáján tett megfigyeléseit lejegyezte és rendszerezte. „Kidolgoztam magamnak egy könnyen és a kéz beszenyezése nélkül keresztülvihető módot tenyérnyomatok készítésére. Gyűjtöttem százával, ezrével a lenyomatokat, pontosan elkönyvelve őket. Gyűjteményem ma már több ezerből áll, százával óvodás-elemista-polgárista gyermekektől, felnőttektől, öregektől, százával elme-idegbetegektől, operáltaktól, de ikrektől, öngyilkosoktól, akasztott bűnözőktől, minden korú-nemű-rangú egyénektől is fel- és lefelé, Amerikától Sziámig és Japánig, Londontól Jeruzsálemig és Brazíliáig” – írta 1942-ben könyve előszavában. Megfigyeléseit a következő csoportokban foglalta össze: a kéz általános tulajdonságai (széles–keskeny, testes–vékony, érdes–nyirkos, boltozatos kézhát – teknős tenyér, egyenes–mélyedékes, reszkető–merev, nagy, ormótlan – kicsi, kialakult, puha–izmos, meleg–hideg, vörös-lila–halvány); az ujjak tulajdonságai (bütykös, egyenes, görbe, visszafelé hajló, barázdált; az ujjközők sajátossága; a mutatóujj a hatalomvágy, a középső ujj az elővigyázatosság, a gyűrűsujj a művészi érzékenység, a kisujj a szervezőkészség kifejezője); a kézfogás jellege; a tenyérvonalak, dombok; a kéz szőrzete; a körmök sajátosságai (nagy–kicsi, hosszú–rövid; keskeny–széles; ferde; szögletes–téglalap alakú; vörös–lila–kékes–halvány; boltozott–karomszerű. Leírta az „elemi vagy primitív”, az „ásó vagy gyakorlatias, ügyes”, a „filozofikus vagy bütykös”, a „szegletes, hasznos, dolgos”, az „ideális”, a „kúpos vagy művészi” és a „vegyes kéz” típusát. Gyermekepácienseit megfigyelve a kéz alapján a következő típusokat határozta el: nagyevő; kíváncsi, kedélyes, fecsegő gyermek; zárkózott, titkolózó gyermek; sokoldalú, de nem alapos gyermek; jó kombinációs képességű, éles eszű gyermek; ravasz, hamis gyermek; öntudatos bátorság, határozottság, önvédelem, a férfias erőtudat ébredése; bátortalanság, önbizalomhiány; hazug, megbízhatatlan gyermek; haragos, dühös gyermek; lusta, hanyag gyermek; érzéki; akaratos, szeszélyes, irigykedő gyermek. A nőket pedig a következő csoportokba sorolta a kéz alapján: lusta, büszke, fősvény, hazudozó, irigy, nyalánk és torkos, haragos és civakodó, érzéki. (Kosutány I. 1942/1988.)

Kosutány István kézlenyomat elemzéseit közül kettőt idézünk. Az egyik értelmiségi, a másik gyilkosságért kivégzett férfi tenyérét mutatja be.

„Reális életpályán mozgó, egyetlen végzett művelt úr kézlenyomata.” Dr. Kosutány István gyűjteményéből. (Forrás: Kosutány I. 1942: IV.)

„Gyilkosságért kivégzett egyén kézlenyomata, pár héttel a kivégzés előtt.” Dr. Kosutány István gyűjteményéből. (Forrás: Kosutány I. 1942: IV.)

Ha az alapvonalozottságot tekintjük, úgy megállapíthatjuk, hogy olyan egyénnek kezéről készült lenyomat, ki alapján nem lett volna bonyolult lelki-szellemi berendezésű egyéniség. De akaratlanul bonyolódott belé a sors által szótt-font nehéz élethálóba s úgy járt, mint a pókhálóba esett légy: mentül jobban akarna szabadulni, annál jobban belébonyolódik a leküzdhetetlen szálakba! Kezdjük mindjárt ott, hogy a 3-nál látható kiáltó keresztjel s az ugyanott kialakulóban lévő „lezárt kéz” már messziről utal arra, hogy a kéz gazdája nagy átéléseken, nehéz megpróbáltatásokon kell hogy keresztülmenjen. Az egyes tenyérdombok szinte elődülledő túlfejlettsége nagy erőtudatra, nagy cselekedni akarásra mutat, valaki, aki „nagyot akar cselekedni”! A cselekvést azonban ferde vágányra tereli a túlfejlett és árkolt Vénuszdomb (8), mely a cselekvés mozgató rugóját gátolatlanul adta a szexualitás szavával kormányzó Vénusz istenasszony kezébe! 9 jelzi az élénk, színes, sőt a jelekből kivilágló hamis illúziók berkeibe csalogatva viszi előre rabszolgáját, a 7 jelzi a hirtelen hüvelykenységet, vérmes temperamentumot, a 9 feletti vonalak által jelzett többé-kevésbé erőszakos cselekvési irányt, míg a 6-tal jelzett Jupiterdomb fejlettsége a merészen reahajló s részben vonalorompóval lezárt szívonal a cselekvési terv lendületét, sőt túlméretezettségét. Nem csoda, ha mindezek alapján ismételten sor kerül érzelmi-szerelmi próbálkozásokra (1), melyek azonban, miként a jelek mutatják, nem bizonyulnak megfelelőeknek, nem váltják be a hozzájuk fűzött szép reményeket, sőt nemcsak megnemértésre, de igen heves jelenetekre és kitörésekre vezetnek.

Az érzelmeiben csalódott ember macacosságával keresi a „megértő nőt” s újból a „Nőhöz” menekül elkeseredésében. Élete: kálváriajárás. De ez szinte magától értetődik a kézvonalak rajzolata alapján (8) s újból asszonyi bosszúállás (9 felett és 8 alatti vonalak) jeleivel. Nagy megrázkódtatásokon, sőt ismételten megy át életveszélyeken is (5 körüli, részben a képből kimaradt vonalak, továbbá a 3 alatti s körüli vonalak a „háromszögben”. Az előbbeni vízen és utazás közben történő veszedelmet, utóbbi vérrel-fegyverrel, esetleg háborúval kapcsolatos veszélyt jelképez!). Szívzavarokra mutat a 2 körüli láncozatos és ágas-bogas szívonal, agyi idegek túlfeszítettségére és kifáradására a fejvonal rajza 3-nál és lekanyarodása 9 felé. Alhasi zavarokra (vakbél érzékenység, sérvhajlam) mutat a kép alján 5 körül csak részben látható vonalkép, míg 4 körüli hosszú, egyenes sziget valószínűsít egy huzamos fennálló hörg- illetve tüdőtagulatot.

Ezt megerősíti a 3 alatt, az életvonalon kívül hosszan lehúzó, majdnem zárt, félszigetszerű rajzolat, mely a tüdőknél egyik szülő részéről visszamaradt, öröklött ellenállás csökkenését jelenti.

A jobb kézen lévő s itt nem látható sokkal előnyösebb vonalrajzolat arra mutat, hogy az I. életfél nagy küzdelmei után lecsillapodva, a II. életfél, a végső kifejlődés kora jóval kiegyensúlyozottabb, békésebb-nyugodtabb leend, mi a jelekből következtetve, bizton várható.

Ha megfigyeljük a lenyomatot, rögtön észrevesszük az egész kéznek nyers, durva felépítettségét. A hüvelykujji tenyérpárna gömbölyded, húsos izomzatával szinte kidomborodik a képből, jelezvén az általa képviselt durva izomzat hajtóerejét, az életvonal furcsa kapcsolatát a fej- és sorsvonalakkal, mely 3-nál nyílt szigetet alkotva utal arra a nagy életkatasztrófára, mi a kéz gazdájára a megfelelő fiatal életkorban várakozik. 3-nál befejeződik a sorsvonal olyan ponton, mely kézelemzési számítások szerint 18–20 évnek felel meg. Szinte hallgatólag kiáltja bele a tenyérbe: „Élted sora itten beteljesülést nyer!” Az életvonal már rövid lefutás után ugyancsak 20 éves kornak megfelelő helyen 4-nél beletorkollik a sorsvonalba: mintegy beléfut saját végzetébe. 6-nál a fejvonal és szívonal közt áthidalás látható, s ezzel kialakul egy olyan vonalalakzat, mely igen nagyon közel áll ahhoz a vonalképhez, melyet „lezárt kéz”-nek szoktunk nevezni, s mely mindig nagy tragikus életeseményeknek az életbe való bekapcsolódását, az ősrégi magyarázat szerint pedig egyenesen akasztás általi halált szokott jelenteni. A sors különös játéka, hogy ugyancsak 6-nál egy gemeskütszerű ábra is alakul ki, mely egy kevés fantáziával kiegészítve, veszedemesen hasonlít az akasztófához!

Betetőzi a végzetszerű jeleket a hüvelykujjon 5-nél látható ún. „Salamongyűrű”, mely jelen esetben két kardszerűleg keresztbeállított éles vonalból alakul ki, mi csodálatosképpen ősrégi magyarázat szerint ismét és ugyancsak fulladás, illetve kötéláltali halált jelképez! Ma már az újabb kézelemzés magyarázatában sokat enyhítettünk eme kegyetlen jelentőségeken és azt sokkal enyhébb értelemben szoktuk magyarázni, de mindenestre érdekes megfigyelése s megállapítása a régieknek, kik eme jelet mindenkor fenti szomorúan végzetes értelemben használták. Ha hozzávesszük, hogy a túlfejlett Kis-Marsdomb (1) maga is heves indulatosságot mutat, mit megerősít a határme[z]sgyén végigvonuló, mélyenszántó árok, mely ominózan fenyegetőleg mutat a már említett életvéget jelző 4-es pont felé s végül a 2-nél látható kidülledő izompárna által jelképezett mintegy állatias érzékiséget, akkor talán magyarázatát találjuk annak, hogy fenti gyilkosság vad indító rugóját homoszexuális kapcsolat előzte meg!

(Kosutány I. 1942/1988: 124–126.)

Koponyatan, frenológia. Dr. Franz Joseph Gall (1758–1828) bécsi agykutató és anatómus orvos az agy és az idegrendszer, a pszichológiai folyamatok agyi lokalizációjának vizsgálatát alapozta meg. Megállapította, hogy a szellemi és erkölcsi tulajdonságok organikus természetűek, a tevékenységek agyi központok által zajlanak le. Életművét az agykutatás vitte tovább.

Másik irányban a karakterológia próbálta hasznosítani életművét. Eszerint a szellemi élet kihat az agy formájára, ez pedig a koponya formáját alakítja. A koponya felületének elváltozásai a dudorok, amelyekből az egyén tulajdonságaira lehet következtetni.

A frenológia egyik területe a fej formájának értelmezése. A kerek koponya erős, bátor, öntudatos jellemre, a négyyszögletű megbízható, céltudatos, innovatív emberre vall. A széles fejű személy energikus és extrovertált, a keskeny fejű zárkózott. A tojás alakú koponya értelmiségi alkat jellemzője. A frenológia a koponya felületét 26 karaktermezőre osztotta. Az egyes mezők markáns jegyei a jellemről árulkodnak. A karaktermezőkből következtetni lehet az érzelmi stabilitásra, a házastársi, szülői kvalitásokra, az operativitásra, az elővigyázatosságra, az önbecsülésre, a lelkiismeretességre, az eredetiségre, a kommunikációs kompetenciákra, a racionalitásra, emberismeretre, időérzésekre stb.¹³⁹

Homloktan, metoposzkópia. Kidolgozója Girolamo Cardano (1501–1576) olasz matematikus, filozófus, orvos, aki az asztrológia körébe vonta a homlok tanulmányozását. A homlokot hét vízszintes mezőre osztotta, s mindeniket egy-egy bolygónak rendelte alá. Feltételezése szerint a bolygók hatással vannak az emberi szervezetre, s ez a hatás a homlokokon keletkező ráncokban tükröződik. A Jupiternek alárendelt mezőben keletkező ránc nagylelkű, nemes, önérzetes emberre vall. Akinek homloka felső felében három párhuzamos ránc követi egymást, békés, higgadt, ám szerencséje forgandó, s valószínű, hogy a fején fog megsebesülni. Cardanót követően Philip Phinella gazdag metszetgyűjteményen ábrázolta megfigyeléseit. Majd Signor Cavaliere Spontini fejlesztette tovább a technikát, megnövelve a vizsgálatba bevont arcfelületet. (Ismerteti K. Seligmann 1948/1987: 241–249.)

Szeplők a testen. A szeplőkből való jóslást a hagyomány a görög jósról, Melampuszra vezethető vissza. A szeplők elhelyezkedésével kapcsolatban a következő megállapításokat teszi: „Egy szeplő az ember homlokán vagyont és boldogságot jelez; az asszony homlokán arra utal, hogy hatalmas lesz, talán uralkodó is. Ha a szeplő közel van a szemöldökhöz, ez a férfinak boldog házasságot jósol egy csinos és erényes nő oldalán; és hasonló jövőt ígér a lányoknak is. Szeplők az orrnyergén bujaságot és szertelenséget jelentenek mindkét nem számára. A szeplők, ha az orrcimpán tűnnek fel, állandó utazást közölnek.” Általában a test bal oldalán előforduló szeplők bajt, szerencsétlenséget, a jobb oldaliak pedig szerencsét és pozitív jellemet jeleznek. Hasonló eljárással értelmezte Girolamo Cardano a testen

¹³⁹ A frenológia megállapításait ismerteti Hernádi Gy. – Vinkó J. [1992]: 131–134.

elhelyezkedő szeplőket. Cardano a test aprólékosabb felosztását végezte el, az egyes testrészeket a csillagjegyekkel hozta összefüggésbe. Az ornyergyen elhelyezkedő szeplő viselőjét a Mérleggel hozza kapcsolatba. Ha az állkapcsen helyezkedik el, akkor a Bakkal érintkezik. Jean Belot, az okkult tudományok tudósa szerint a Szaturnusz a bal fület, a Jupiter a jobbot, a Mars a homlokot, a Nap a jobb szemet, a Vénusz a balt, a Hold az orrot, a Merkúr pedig az állat uralja. Az értelmezést a 17. században Richard Saunders fejlesztette tovább. A szeplő helye és színe egyaránt árnyalja az általa jelzett jövőt. (Ismerteti K. Seligmann 1948/1987: 239–241.)

Fiziognómia. Az arcvonások és az érzelmi élet, a jellem értelmezésének reneszánsz és barokk kori művészete. A kinézés és az erkölcsi karakter közötti összefüggés az ókortól ismert. Előfutárai Arisztotelész, a szofista Laodikeai Antonius Polemon (i. e. 2. század). Az első összefoglalása a *Secretum secretorum* című, Arisztotelésznek tulajdonított arab levél a 10. századból, amely a 12. századi fordításban vált ismertté. Ezt követően a 13. századtól megszorodott a témába vágó munkák száma. Megalapozói Joannes de Indagine, Jean-Baptiste Della Porta, Bartolommeo Cocale, Michel Lescot. Rendre figyelembe vették a fogak elhelyezkedését, az áll, az orr, a fülek, a szem formáját, a homlokot, a hajzatot. Indagine könyve 1531-ben látott világot. Cocale művét, *A fiziognómia kézikönyvét* 1533-ban nyomtatták ki, amelyben híres emberek arcát, jellemét és sorsát vetette össze. Lescot 1540-ben adta ki a *Fiziognómiát*. Több-kevesebb népszerűséggel napjainkig átvészelte a századokat. Előbb a filozófia, majd a különböző szaktudományok fordultak ellene. (Ismerteti: K. Seligmann 1948/1987: 249–254.)

A fiziognómia történetének érdekes mozzanata, hogy a 19. században Cesare Lombroso orvos a bűnözés felismerésére és megelőzésére próbálta alkalmazni, kriminálintropológiai, statisztikákon alapuló kutatás alapján. Erőszakra a természetből, az állat- és a növényvilágból is számtalan olyan eset nevezhető meg, amelyeket az ember esetében törvények alapján büntetnek. Az élelemszerzés végett, a rossz bánásmód miatt, önvédelemből, ellenszenvből, rivalizálásból minden élőlény agresszióhoz, gyilkossághoz folyamodik. A törzsi társadalmak több olyan szokást ritualizáltak, amely ütközik a polgári törvényekkel (gyermekek, nők, öregek, betegek elpusztítása, kannibalizmus). Az agresszióra való hajlam az élő szervezetben örökölt ösztön, amit az ember esetében a nevelés igyekszik kiiktatni, az elkövetett agressziót pedig büntetni. A büntetés formái sokszor maguk is brutálisak (megcsonkítás, elpusztítás).

Vannak-e bűnözésre való hajlandóságnak testi jegyei? A szerző 79, 12 évnél fiatalabb bűnöző testalkatának vizsgálata a következő eredményeket hozta. 39 bűnözőt elálló fülei tettek feltűnővé, 21 személy homloka alacsony és szűk, 19 koponyája lapos, 16-nak a járomcsontja kiugró, 14-nek az állkapcsa erős, 14-nek az arca aszimmetrikus volt, 10-nek a homlokát haj borította. A „bűnöző típus” tehát karakterisztikus fizikai tulajdonságokkal rendelkezett. A gyilkosok 59%-a, a tolvajok 67%-a rendelkezett szembetűnő fizikai jegyekkel. Közülük 54% a családban örökölte a törvénysértésre való hajlandóságot. (C. Lombroso 1896/1992, különösen 147–149.)

Cesare Lombroso javaslata, hogy a született (javíthatatlan) bűnözők büntetése a legdrasztikusabb is lehet, a körülmények hatására elkövetett bűnözés büntetése pedig enyhébb kell legyen. Bár tanait elvetették, a 20. században újabb és újabb követőkre talált.

Szemdiagnosztika, íriszdiagnosztika, iridológia. A szivárványhártya (lat. *iris*) alapján készített diagnózis, az alternatív orvoslás eljárása. Kezdetei a 17. századba nyúlnak vissza. Kidolgozására a 19. század második felében került sor (a svéd Nils Liljequist, a magyar Péczely Ignác). Alapját az a megfigyelés képezi, hogy a szivárványhártya mezői megfeleltethetők a különböző testrészeknek. A testrészek betegségei előreláthatók és követhetőek a szivárványhártya elváltozásából. A különböző kutatók több-kevesebb zónából álló írisztérképet állítottak össze.

A viszketésből történő jóslás. A jóslás ezen módjáról a hindu szent könyv, a véda is említést tesz.

Kártyajóslás, kártyavetés, kartomancia. Specialista bevonásával történő jóslás. Az esemény részei a keverés, az emelés, a terítés és az értelmezés. A keverés és az emelés a jövő titokzatos voltát valószínűsíti. A terítés és az értelmezés a jóslás technikai részét képezi. Az értelmezésben szerepet játszik a jóslató személy neve, a jóslatással kapcsolatos igénye (házasság, egészség, érvényesülés, anyagi helyzet), a jós tájékoztatására feltárt helyzete, a jósnak a jóslatóval kapcsolatos tudása és implicit szándéka (megvigasztalni, biztatni), a jós technikai tudása és tapasztalata. A kártyák egyik része szigorúan pozitív, másik része szigorúan negatív jelentéseket jelenít meg, több kártya pedig a kontextustól függően jut jelentéshez. A terítés a kártyák hordozta jelentést a múlt, a jelen vagy a jövő tartományába osztja be.¹⁴⁰

A specialista segítségével történő jóslás a két fél közötti, a kártyák segítségével történő kommunikáció. A jóslató a jövőjével kapcsolatos kételyeit, kérdéseit veti fel, beszélgetést kezdeményez. A jós a jóslástechnika alkalmazásával válaszol a kérdésekre. A jóslás technikai eljárásait élettapasztalataival és a korábbi jósláshelyzetek tapasztalataival egészíti ki. A formális kommunikációs helyzet valós kommunikációvá alakul. Az egyik jósláskönyv szerzői ezt így fogalmazzák meg: „A jós és a kérdező között egyfajta kapcsolat alakul ki, s a kártyavető kitűnő beleélő képességgel, intuícióval, jellemfelismerő erővel előhalássza tudatalattijának bugyraiból azokat a képeket, amelyekkel foglalkozunk. [...] Mindehhez tegyük hozzá, hogy a kártyajóslásnak semmi köze az elvont jóslástechnikákhoz; itt nincs szükség számításokra, tudományos megfigyelésekre, nincsenek adeptsok, hermetikuskok; a kártya az érintkezés eszköze. Személyes kapcsolaton alapul, s azon a hiten, hogy a nagy Világegyetemben semmi sem történik véletlenül, és a kérdező kezeiből áradó fluidum keverés közben úgymint meghatározza a kártyák sorrendjét, nem is

¹⁴⁰ A kártyajóslás szemiotikai értelmezése: Szuhay P. 1976.

szólva arról a mágikus pillanatról, amikor némi habozás után, »magnetizálva« a lapokat, végül is rászánjuk magunkat a húzásra. A kártyavetés talán ezért a legnépszerűbb jóslástechnikák egyike.” (Hernádi Gy. – Vinkó J. [1992]: 183.) Ezen túl, a jóslás a jóslatónak jövőtudatot állít elő, a jós számára szakmai és anyagi elégtételt nyújt.

A kártya feltételezhetően ázsiai eredetű tárgy. A papírkészítés elterjedése előtt bőrből, pergamenből is készült, a papírral párhuzamosan készülhetett elefántcsontból, fából, műanyagból, alumíniumlemezből. A téglalap alakú kártya mellett ritkán kör vagy ovális alakú is lehetett. Ritkábban bélyeg-, gyufásdoboz méretben is kiviteleztek. Ázsiában vallási célt is szolgált, Európában jóslásra, szórakozásra (játék és bűvészet), oktatásra használják. Európában a kártyát a 15. századtól vették igénybe jövődőlésre. A mai jóskártya a 17. században készült el. Kínában, Koreában, Japánban és Indiában a 9–12., Perzsiában a 16. században terjedt el. Európába az arab, mongol és cigány migráció, valamint az olasz kereskedők és a keresztes lovagok közvetítették át. Az első adat az 1367-es évből származik. A 14. században a kártya jelenlétét Bázelen, Firenzében, Nürnbergben, Zürichben, Augsburgban, Burgundiában és Hollandiában örökítették meg. A kezdetek korában ismert volt az olasz, a spanyol, a francia és a német színjelű kártya. A kártya a 17. században honosodott meg az oktatásban, nyelvtani, csillagászati, földrajzi, mitológiai, irodalmi ismeretek terjesztésére. (Kriston Vízi J. 1991: 8–24.)

Az európai kártyák ábráinak eredetisége alapján felvethető az európai kártya önálló kialakulásának lehetősége is. Az első kártyasorozatok egyedi darabok, manuális termékek voltak, arisztokrata környezetben tűntek fel. A 15. századtól a kártyakészítés mesterséggé vált, a fametszetek műhelyekben készültek. Ikonográfiája a 16–19. századok között alakult ki. (Berend M. – Jánoska A. szerk. 1993: 181–182.) A jóslásban használt kártyák jelentését jóskönyvekbe foglalt versek tanították meg.¹⁴¹ Jóslás céljára készült a tarokk-kártya és a jóskártya. A kártyajóslási technikák a kártyahúzás (emelés) és a kirakás. (Berend M. – Jánoska A. szerk. 1993: 193, 196–200.)¹⁴²

A kávéjóslás a 18. század második felében terjedt el, a kávéfogyasztás térhódításával. Az arab és az iszlám világból indult el, Itáliában a 17. század első felében tűnt fel, Európa többi részén a 17. században terjedt el. Magyarországon a 18. század első felében vált népszerűvé.

Az eljárás a következő. Az őrölt kávé főzetét a jóslató személy elfogyasztja. A kiürült csészét a jóslató hirtelen mozdulattal egy tányérra fordítja, a zaccot hagyja lecsurogni a csésze oldalán. Vagy, a zaccot egy tányérra önti, s engedi ott szertefolyjni. A csésze

¹⁴¹ Két verset idézünk, a megfogalmazást szemléltető: *Hullámokon a hajó, / Örökséged várható. / Szerencséd is megjelen, / Szárazon és tengeren. Valamint: A nyaraló – a játékban, / Sikert jelent játékidban, / Szerencséd az üzletekben; / Jó sorsot a szerelemben.* (Forrás: Kriston Vízi J. szerk. 1991: 22.)

¹⁴² Az összefoglalás a kártya, kártyajóslás, kártyagyártás szócikkeket vette alapul (Berend M. – Jánoska A. szerk. 1993). A témához tartozik Jánoska Antal tanulmánya, amely a *magyar kártya (Tell-kártya) történetét* írja meg (Jánoska A. 1999).

oldalára vagy a tányérra száradt zaccban jeleket keres. A különböző jóslási hagyományok más-más jeleket keresnek (a héber ábécé betűi, egyiptomi hieroglifák, a latin ábécé karakterei, figuratív ábrák). A zacc által beborított felületet egy függőleges és egy vízszintes vonallal négy mezőre osztják. A vízszintes tengely fölötti mezőben a jóslató személy jövőjének előjelei jelennek meg, a tengely alatti mezőben a múltjára vonatkozó jelek. A függőleges tengely bal oldalán a jóslató személy érzelmi életének eseményei, jobb oldalán anyagi helyzetének és munkájának eseményei. (Hernádi Gy. – Vinkó J. [1992]: 193–197.)

Az **öntés** Európa-szerte elterjedt, az újkortól datált technika, a betegség, az ijedség okának megtudakolása, továbbá álmatlanság gyógyítása végett. Könnyen olvasható anyagot általában cseppfolyós állapotba juttattak, ezt pedig hideg vízbe csurgatták a beteg feje fölött. A jós a hirtelen megszilárduló anyag formáját értelmezte. A kiöntött anyag a magyar nyelvterületen az ón, az ólom volt. Dunántúlon és Kelet-Magyarországon viaszt olvasztottak, Észak-Magyarországon pedig tojásfehérjét öntöttek. A magyar nyelvterület keleti felén *szóttalan vízbe* öntötték az ólomot, a pohár mellé kést, bibliát helyeztek. Több helyen szitán, rostán keresztül öntöttek. A betegnek néhány kortyot innia kellett a vízből, testét lemosták a vízzel, a kiöntött tárgyat pedig párnája alatt kellett tartania vagy a nyakában hordoznia. (Diószegi V. 1981; Oláh A. 1986: 136–137; Szendrey Á. 1948/1986: 291–299; Komáromi T. 2001.)

Az **axinomancia** az ókori népek, majd az újkorban Észak-Európa népeinek tudakozó-dási technikája. A fejszét a földre állították, nyelével a magasban. Körbetáncolták a fejszét, amíg a földre borult. A ledőlt fejsze nyelének irányában kellett megkeresni a tolvajt. (Migne 1840: 152.)

A jóslás funkciói

A tudakozódás olyan tevékenység, amely időben vagy térben távol zajló eseményekről való információszerezést kísérel meg. Azzal a céllal, hogy egy frusztrált tudatállapot korrekcióját, átállítását hajtsa végre. Olyan megismeréstechnikai eljárás, amely pszichikai állapot aktivizál, és amely energiatartalékokat manipulál (képessé/képtelenné tesz bizonyos teljesítményekre, nyugalmat vagy erős érzelmeket generál). Cselekvésként feltételezi a fizikai tér átrendezését (tárgyak beszerzése, elhelyezése), funkcióként az idő manipulálását. A partikuláris jelent a múlthoz köti, a jelent a jövő felé nyitja meg. Megkonstruálja az idő egységét, előállítja ennek az egységének a narratív reprezentációját. Összefüggéseket, analógiákat állapít meg, rendet statuál.

A jóslási gyakorlatot a következő meggyőződések legitimálják.

1. A folyó idő folyamatosan alakítja az emberi (kollektív és individuális) sorsot. A történések kihatással vannak következményükre. Ezért alapvető emberi igény a jelen előzményét képező események ismerete, valamint a jelenben végzett cselekvések jövőben kibontakozó következményeinek ismerete.

2. A folyó idő tárgyiasítható, kezelhető. A lineárisan haladó időben lezajlott események felidézhetőek, akár esemény formájában, akár kivonatos formában. Ugyanígy megismerhetőek a jövőben bekövetkező események. Akár esemény formájukban, akár kimenetelük, következményük formájában.

3. Az időben kibontakozó sors feltárható, anticipálható. A múlt és a jövő megismerése olyan tőke, amely a múltbeli és a bekövetkező események következményeinek elviselésében, a jövőre való felkészülésben játszik szerepet.

4. A jóslás elvi-elméleti kontextusban alkalmazott technika. Összefüggésben van a korszak tudományos, vallásos, mágikus és művészi világgépével, technikai adottságival, a társadalmi szerepek és kapcsolatok rendszerével, az individuális és kollektív élet finalitásával és szabályozásának stratégiáival.

A jóslás és tudakozódás történetében a jóslás és tudakozódás következő státusai azonosíthatóak.

1. Az intézményesített (legitimált) jóslás hivatalosan illeszkedett a korszak intézményeinek életébe. A jósök valamely intézmény (templom, állam, oktatási intézmény) keretében, papként, tudósként fejtették ki munkájukat, a korszak elfogadott tudásrendszere alapján. A jóslás előrejelezte az uralkodó sikereit és kudarcait, a természeti katasztrófát, az ország, a birodalom sorsát.

2. Amennyiben a kor vallásos vagy tudományos ideológiája elhatárolódott a (delegitimált) jóslástól, a jóslást és a jósokat üldözték, megvetették. A jós távol élt az intézményektől, népes településeken vagy településtől távol rejtőzködött, esetleg vándoréletet élt. Megítélésében az intézmények és a lakosság, a társadalom különböző rétegei, esetleg maguk a magánszemélyek ellentmondásosan vélekedtek.

3. A tekintélyt vesztett, pseudo-legitimált jóslás attrakcióként, játékos szokásként szórakoztató funkciót töltött be. Szórakoztató szerepet játszhatott a gyermekek, a fiatalok, a lányok, a nők életében. A jóslás tekintélyvesztéséhez jelentősen hozzájárult a művészetben való szerepeltetése. A filmek, regények jóslásepizódjai a művészi fikció, a fantázia területén kontextualizálódtak. Petőfi Sándor *Jövendölés* című verse az álmot a művészi sors tragikumának szemléltetésére használja fel. Thomas Mann *József és testvérei* című regényének főhőse a fáraó álmait megfejtve hoz létre egy új, ökonomikus, biztonságot nyújtó világot. A király álmát sikeresen értelmező szegénylegény története a népszerű népmesei szüzsék egyike. A népballadákban megjelenő álm-epizódok a tragikus női sorsot jelzik előre.

A jóslás egyidőben több, valamint koronként, társadalmanként, egyénenként eltérő igényeket elégít ki.

1. A jóslás által a világban való létezés, a világhoz tartozás általános élménye termelődik újra. Miközben az egyén jövőjére vonatkozó eligazítást keres, egyéneket (specialistákat), lényeket (halottak, transzcendens erők) vesz igénybe, ismerős és ismeretlen személyekkel veszi fel a kapcsolatot, kalendáriumhoz igazodik hozzá, eseményekbe, folyamatokba integrálja az életét. A jóslás során környezetének tárgyait, növényi és állati eredetű anyagait sajátos módon használja fel. A jóslás a nembeli és az individuális kiszolgáltatottságot utasítja el, a világhoz való kötődés, tartozás érzését erősíti.

2. A jóslás által az ember a kollektív és az individuális létezés, az események és a történések finalitását keresi. Elutasítja a létezés, a történések kaotikus, áttekinthetetlen, intranszparens voltát; a jóslást végrehajtó egyén a cselekvéseihez lehetséges kimeneteket kapcsol hozzá. Összefüggéseket teremt egyének, élőlények élete, események között; életét hozzáigazítja más egyének életéhez.

3. A jóslás az időkezelés, az idő szervezésének, az időről való tudás előállításának stratégiája, rítusa. Feloldja egy helyzetet, a jelen perspektívatlanságát, a jövőt transzparenssé teszi, lehetséges eseményekkel tölti fel. Cselekvési alternatívát keres, segít az optimális viselkedésmódok, döntések kiválasztásában. Metacselekvésként megnyitja a jelent a jövő felé; ezért az időhatárok átjárásának, az idő linearitása megteremtésének egyik stratégiája. A jóslat a jövőről szóló (leggyakrabban biografikus) narratívum. Az ember akkor fordul jósláshoz, amikor a jelenben hiányoznak a cselekvési alternatívák, vagy a több cselekvési alternatíva adott.

A jóslások rendszere az éves kalendáriumban, a mindennapokban, valamint az emberi életpályán kijelöli azokat az időpontokat és helyzeteket, amelyekben a jövőre vonatkozó hipotetikus tudás elaborálható. Továbbá, a jóslások rendszere tartalmazza a jövő azon eseményeit, amelyekre vonatkozóan a jelenben ismeretekre lehet szert tenni. A jóslásra alkalmas időpontok a nap-, év- és az évszakkezdő időpontok, a kalendárium kiemelkedő időpontjai, szentek névnapjai, az emberi életpálya átmeneti rítusai, a munkavégzés kezdő- és záró időpontjai, kiemelkedő eseményei (vásár, szövés befejezése). Azaz, jóslásra mindig az idő szembesül a kérdéssel, hogy nem szegi-e meg vallása és felekezete előírásait, nem kerül-e tisztátalan lények uralma alá. A divináció alkalmazásának lehetséges következményeit, a szertartás során aktivizált transzcendens erők mibenlétét, a szertartás engedélyezett vagy tiltott voltát az egyén önmagában, a specialistával vagy lelkészével tisztázza. Amennyiben a jósló szertartás igénybevételéről környezete tudomást szerez, heves véleménymondás keresztüzébe kerül.

A divinációs eljárás idején a vallásgyakorlás intenzívebbé válik. Az egyén és a szándékába beavatott hozzátartozója sűrűn imádkozik, misét fizet a szertartás eredményességéért. Több divinációs szertartás forogatókönyvében szerepel a keresztény imák mondása, a keresztény szimbólumok (kereszt), templomi készítmények (szentelt víz, szentelt gyertya, tömjén) használata. Szintén több divinációs szertartás előírja a rítusban részt vevők rituális megtisztulását, rendszeres böjt segítségével.

4. A jóslás és a tudakozódás egyes formái jogi funkcióval rendelkeznek. A történelem folyamán az igazságszolgáltatás intézményei (királyi udvar, törvényhozás, törvénykezés, egyház) tudakozódási rítusokat intézményesítettek, a rítusok által előállított válaszokat perdöntő bizonyítéknak fogadták el. Bizonyos történések (betegség, hirtelen halál, kár elszívása) ma is az istenítélet formáinak minősülnek. A tudakozódást gyakran követi a károkozó elleni akció (híresztelés, mágikus eljárás, isteni büntetés kérése, törvény elé idézés).

5. A jóslás az egyénre és a lokális társadalomra vonatkozó tudás előállításának technikája. Az individuum jövőjére vonatkozó narratívum tartalmazza egészségi állapotának,

társas, családi, szakmai életének, anyagi helyzetének, szociális kapcsolatainak alakulását. Utólagosan, a jóslat igazolódása vagy alaptalanná válása után a jóslat a közösségi emlékezetben megmarad biografikus narratívumnak.

6. A jóslástechnikák zöme elveszítette elsődleges funkcióját, megszűnt a jövőre vonatkozó tudás előállítására irányuló technikának lenni. A 20. század során a szórakoztató funkciót öltve maradt meg a szilveszteri, a jelesnapok szokások, az átmeneti rítusok forgatókönyvében. Majd, a funkcióváltás következő szintjén a felszámolódott életformáról való beszélés, emlékezés hálás témájává változott. Ebben a szerepkörben fedezte fel és kontextualizálta a média. A nyomtatott és az elektronikus napisajtó előszeretettel idézi fel a naphoz kapcsolódó jóslási technikákat, a populáris könyvkiadás kézikönyvekben teszi hozzáférhetővé a jóslástechnikákat.

Olvasmány

1. A *ponyvairodalom* több mint két évszázadokon keresztül a jóslási tanácsok áradatát tette hozzáférhetővé. Ezek egy része egyszerűen szórakoztató olvasmányként, más része viszont a jóslásban vagy a jóslási technikák elsajátításában használt kézikönyvként kerültek használatba. Mindenképpen, jelentősen kihatottak a jóslással szembeni attitűdök, mind negatív, mind pozitív előítéletek kialakulására és terjedésére, valamint a jóslástechnikák népszerűsítésére, terjedésére.

A szerző megnevezése, a kiadás éve nélkül¹⁴³ látott világot *A kártyavető asszony históriája*. A történet falusi környezetben játszódik, szereplői a beteg férj, Bajcsi András, felesége, Ágnes asszony, a feleség édesanyja, valamint Mondokiné, a kártyajós. Férje egészségi állapota miatti aggodalmában Ágnes asszony édesanyja tanácsára kártyajóshoz fordul. A kártya valóban igazolja a férj állapotának súlyos voltát. Mondoki azt javasolja, hogy Ágnes asszony péntek éjjel a temető szélső sírjáról füveket gyűjtsön, fürdesse meg őket a holdfényben, s annak teáját adja férjének. Mikor a rémült asszony feláll, hogy dolga végeztével hazasiessen, szoknyája egy száraz ágba akad. A halottak bosszújára gondolva megzavarodik. Mondokinét – a szerző nem kis elégtételére – börtönbe zárják, ott pusztul el.

A szerző már a történet elején olvasója tudomására hozza saját felvilágosult álláspontját a jóslással és a jósasszonnal kapcsolatban. A jósök családok, haszonlesők, munkakerülők, a jóslás pedig szemfényvesztés. „Elhatározták tehát, hogy elhívják a vén Mondokinét. Ott lakott a falu végén, egy rongyos viskóban és rongy volt rajta minden ruhadarab is. Piszkos, szurtos és nyeltes volt, mint afféle munkakerülő lélek, a ki csak csalásból és mások könnyen hívóságának kizsákmányolásából él. [...] Egy piszkos játékkártyát terített ki a cigány-asszony az asztalra. Megbőkte mindegyik kártyát ujjával, mintha valami titkos erőt öntene a papírlapba. A szegény asszony áhitattal nézte akár a szent írást. Pedig igazibban az ördög bibliájának kelle-ne nevezni. [...] A jövő isten kezében van. Embernek nem adatott, hogy annak titkát kifürkéssze. Aki mégis ki akarja olvasni a csillagokból, kártyákból, madarak repüléséből, vagy bármi más módon, az vagy bolond, vagy pedig család.”

2. Hahn István Artemidórosz könyvét társadalomtörténeti keretben értelmezte. A szerző szerint az álmértelmezés a társadalmi különbségek tudomásul vételét és elfogadását, az elégedetlenségek elfojtását szolgálta. Az álmértelmezés története a mentalitás megértéséhez szolgált adalékokat. Néhány gondolatot idézünk a könyvből. „A megfejtések tematikai csoportosítása a társadalmi közérzetnek és elvárásoknak osztályok, társadalmi csoportok, esetleg etnikumok szerint is lebontható összképét nyújtja; végül a megfejtések irányultsága némi képet ad a konkrét, térben és időben meghatározott társadalmi közeg mozgásának lehetőségeiről és korlátairól, törekvéseiről és megalkuvásairól, érdekeinek és érdeklődésének köréről.” (Hahn I. 1985: 9.) „Az a társadalom, amelynek ideológiája az álmegfejtésekben kifejezésre jut: hierarchikus, statikus, konformista, patriarchális szemléletűnek tűnik – legalábbis az első, felszínes benyomások alapján.” (Hahn I. 1985: 15.) „Az álmegfejtő tehát, ha megfejtéseit az elhíhetőség határain belül akarja tartani, jóslataiban – a

¹⁴³ Valójában Tábory Róbert a ponyvafüzet szerzője. A kiadvány feltételezhetően 1886-ban jelent meg, Budapesten, Méhner Vilmos Könyvkiadóhivatalában. Terjedelme 8 lap.

jókban csakúgy, mint a kedvezőtlenekben – az adott társadalom lehetőségeihez igazodik. A rabszolgákra más kilátások érvényesek, mint a szabadokra, a szabadokon belül mást remélhet és mástól kell rettegnie a szegénynek, a konszolidálatlan élő középszerű, ám vagyontalan személynek (metrios) és a gazdagnak – aki alkalmasint »nagyember« (megistan) is, és vagy már visel valamely méltóságot, vagy annak várományosa.” (Hahn. I. 1985: 29.)

Következtetések

1. A jóslás az idő kezelésének, az idő manipulálásának rítusa. Jelentős szerepet játszik az idő dimenzióinak egységbe szervezésében, s ezáltal az életvezetésben, a cselekvési alternatívák megkeresésében.

2. A jóslás koronként más-más ideológiai és kulturális rendszerbe illeszkedett. Ennek következtében koronként különböző technikái voltak használatban.

3. A jóslás megítélése koronként és társadalmanként eltérő, funkciói változnak. A jóslás kapcsolatban áll a korszaknak azzal az értékrendjével, amellyel az egyén élete során azonosul.

4. A jóslások egyik része egy mindenki által ismert átlagtudás részét képezi, másik része különleges tudással vagy képességgel rendelkező specialisták tulajdonában van. A specialisták gyakrabban nők, ritkábban férfiak.

